

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU

FILOZOFSKI FAKULTET

ODSJEK ZA GERMANISTIKU, KULTUROLOŠKI SMJER

ODSJEK ZA INFORMACIJSKE I KOMUNIKACIJSKE ZNANOSTI,

KATEDRA ZA MUZEOLOGIJU

Matija Benci

**KULTURNA MEDIJACIJA: GRADIŠĆANSKOHRVATSKI
JEZIK KAO STUDIJA SLUČAJA**

Diplomski rad

dr. sc. Aleksandra Ščukanec

dr. sc. Željka Miklošević

Zagreb, 11. prosinac 2017.

PRIZNANJA

Ovim putem želio bih se zahvaliti svima koji su me podržali ili mi pomogli u pisanju ovog diplomskog rada. Ponajprije zahvaljujem svojim mentoricama, dr. sc. Aleksandri Ščukanec i dr. sc. Željki Miklošević, zbog stalne potpore i akademskih savjeta za vrijeme pisanja ovog diplomskog rada. Zahvalan sam i Odsjeku za germanistiku i Odsjeku za informacijske i komunikacijske znanosti na znanju i vještinama koje su mi pružali tokom preddiplomskog i diplomskog studija.

Zahvalan sam svojim roditeljima Željku i Mirjani, prijateljima Ivanu Gameri Oštarčeviću, Andriji Vladimiru Višiću i Filipu Džankiću te rodbini i poznanicima koji su me podržavali i pružali mi potporu tokom studija. Veliku zahvalnost izražavam i sestri Katarini zbog pomoći u lektoriranju rada. Mojoj djevojci Kristini Klišanin neizmjereno sam zahvalan na svim savjetima koji su mi pomogli u privođenju rada kraju te na njenoj ljubavi i potpori.

Sadržaj

1. Uvod.....	8
2. Jezik, kultura i nacionalne manjine.....	9
3. Dodirno jezikoslovlje.....	10
3.1. Jezici u dodiru	10
3.2. Jezični fenomeni u višejezičnim zajednicama	11
3.3. Adaptacija posuđenica	12
4. Gradišćanski Hrvati u Austriji	13
4.1. Migracija u novu domovinu te geografsko-demografska slika danas.....	13
4.1.1. Iseljavanje hrvatskog stanovništva u 16. stoljeću	14
4.1.2. Savezna država Gradišće i broj gradišćanskih Hrvata	15
4.2. Zadržavanje autonomije do 1848. godine.....	16
4.2.1. Gospodarstvo	17
4.2.2. Društveno-politička autonomnost	17
4.3. Vladavina Kralja Franje Josipa i ujedinjenje Austrije i Mađarske.....	17
4.4. Gradišćanski Hrvati u 20. stoljeću	18
4.4.1. Buđenje nacionalne svijesti.....	19
4.4.2. Nakon potpisivanja Državnog ugovora.....	20
5. Održavanje gradišćanskohrvatske kulture i jezika.....	20
5.1. Pitanje ugroženosti gradišćanskohrvatskoga književnog jezika	21
5.2. Školstvo.....	22
5.3. Uloga svećenstva i religije	23
5.4. Udruge.....	24
5.5. Mediji.....	25
5.5.1. Novine i časopisi.....	26
5.5.2. Radio i televizija	27
5.6. Književnost	28
5.7. Folklorna glazba.....	29
6. Utjecaj njemačkoga jezika na gradišćanskohrvatski jezik	30
6.1.1. Prefiksalna tvorba glagola.....	30
6.1.2. Interferencija na sintaktičkoj razini.....	31
6.1.3. Morfološka interferencija.....	31

6.1.4.	Podjela germanizama prema vrsti morfosintaktičke adaptacije	32
7.	Sociolingvistička i tematska analiza iz novinskoga i televizijskoga korpusa	33
7.1.	Kulturni život i događanja.....	33
7.2.	Tamburaška glazba	34
7.3.	Plesne večeri	35
7.4.	Kazališne večeri	35
7.5.	Književnost	36
7.6.	Školstvo u Gradišću i aktivnosti za mlade	37
7.7.	Gradišćanski Hrvati i pobožnost	38
7.8.	O tisku na hrvatskome jeziku	39
7.9.	Analiza utjecaja njemačkoga jezika na gradišćanskohrvatski jezik.....	40
7.9.1.	Sintaksa	40
7.9.2.	Pasivne i atributne konstrukcije	41
7.9.3.	Rekcija glagola i njemačke fraze	42
7.9.4.	Germanizmi i posuđivanje	43
7.9.5.	Prebacivanje koda	45
8.	Kulturna medijacija u muzejima	48
9.	Izložba kao komunikativni medij.....	48
10.	Učenje putem izložbe.....	50
10.1	Falk i Dierking: Interaktivno muzejsko iskustvo	51
10.2	Multimodalno učenje na izložbi.....	53
11.	Faze realizacije izložbe	54
12.	Ciljana publika	55
13.	Edukativna izložba o gradišćanskohrvatskom jeziku kao studiji slučaja.....	57
13.1	Sinopsis izložbe	57
13.2	Ciljevi izložbe i ciljana publika	58
13.3	Lokacija i prostorni raspored tematskih cjelina izložbe.....	58
13.4	Scenarij izložbe: Borba za opstanak gradišćanskohrvatskoga jezika u Austriji	59
13.4.1	Što je gradišćanskohrvatski jezik?	59
13.4.2	Gdje se govori gradišćanskohrvatski jezik?	60
13.4.3	Kako je hrvatski jezik došao u Austriju?	61
13.4.4	Na čemu se razvijao gradišćanskohrvatski jezik?	62
13.4.5	Germanizmi u gradišćanskohrvatskom jeziku	63

13.4.6	Što se dogodi s narodom ako njihov jezik nestane?.....	64
13.4.7	Važnost angažmana.....	67
13.4.8	Medijski kutak na gradišćanskohrvatskom jeziku	69
14.	Zaključak.....	71
	Sažetak	73
	Summary	74
	Literatura.....	75
	Internetski izvori	78
	Jezični priručnici	81
	Korpusi.....	81

1. Uvod

Kulturna medijacija (eng. *cultural mediation*) bavi se aktivnostima i projektima na kulturnoj i društvenoj razini s pomoću kojih se javnosti predstavlja znanje u kontekstu umjetničkih i baštinskih institucija, uslužnih djelatnosti ili zajednice. Ona ujedinjuje ciljeve poput pružanja pristupa kulturi širokoj publici, naglašavanja različitih oblika izričaja i kreativnosti, poticanja sudjelovanja građana i stvaranja odnosa sa zajednicom, pridonosenja napretku pojedinaca i razvoja osjećaja zajedništva (Fourcade 2014: 5-6). Ukoliko se kulturna medijacija tumači kao povezivanje, utoliko može premostiti razlike i distancu kako bi se omogućilo bolje razumijevanje tuđe kulture (mediamus.org: *Kulturvermittlung / Bildung und Vermittlung im Museum*; pregledano 6.9.2017.).

Rad s pomoću izložbe predstavlja kulturnu medijaciju na primjeru jezika i kulture gradišćanskih Hrvata kao studije slučaja. Prvi dio rada prikazat će društveno-političke okolnosti u kojima su se nalazili gradišćanski Hrvati od dolaska na prostore Gradišća do danas. Na to će se nadovezati čimbenici koji su utjecali na održavanje kulturnog identiteta i očuvanje njihovog jezika. Potom će se predstaviti jezične osobitosti gradišćanskohrvatskog jezika pod utjecajem dominantnog njemačkoga jezika. Na korpusu koji će činiti prilozima iz emisije *Dobar dan Hrvati* te novinski članci iz časopisa *Glasilos* i tjednika *Hrvatske novine* provest će se analiza kulturnog života gradišćanskih Hrvata te će se iz korpusa izdvojiti jezični primjeri utjecaja njemačkoga jezika na gradišćanskohrvatski jezik. Drugi dio rada bavit će se izložbom kao komunikacijskim i edukacijskim medijem gdje će se objasniti modeli učenja u muzejskome kontekstu. Također će se navesti faze realizacije muzejske izložbe od začetka ideje do postavljanja gotove izložbe. Za kraj će se prikazati sinopsis i scenarij za edukativnu izložbu o gradišćanskohrvatskome jeziku pod nazivom *Borba za opstanak gradišćanskohrvatskog jezika*. Građu izložbe činit će prikupljeni sadržaji iz prvog dijela rada, a naglasak će biti na primjeni multimodalnih resursa s pomoću kojih će se ostvariti željeni edukacijski ishodi.

2. Jezik, kultura i nacionalne manjine

Prije nego što objasnimo odnos između jezika i kulture potrebno je definirati navedene pojmove. Bugarski (2005: 11-17) navodi kako je teško odrediti jedinstvenu definiciju kulture, ali objašnjava je kao skup različitih normi ponašanja, vjerovanja, načina komuniciranja i sustava vrijednosti koji djeluju kao smjernice u ponašanju ljudi kao članova društvenih zajednica, time ulazeći u temelje njihovih institucija i pogleda na svijet. Kulturu dijeli na materijalnu (civilizacija) i nematerijalnu (kultura u užem smislu) domenu. Dok civilizaciju opisuje kao skup materijalne ostavštine, tehnoloških i informacijskih mogućnosti i znanja društvenih zajednica, kulturu u užem smislu objašnjava kao duhovnu sferu neke zajednice koja se može razdvojiti na sastavnice kao što su način društvenog života, komunikacija, rad i stvaralaštvo. Nadalje Bugarski (2005: 11-12) navodi tri lingvističke definicije pojma „jezik“ od kojih ćemo izdvojiti onu koja ga definira kao „svaki konvencionalni sistem znakova koji pripada određenoj zajednici, zadovoljavajući njene potrebe u komunikaciji i stvaralaštvu.“ Jezici se razlikuju po broju govornika, njihovoj rasprostranjenosti, funkciji i društvenom statusu, međutim svaki jezik treba odgovarati potrebama i mogućnostima kulture koja ga koristi. Na kraju objašnjava uzajaman odnos između jezika i kulture: kultura ne postoji bez jezičnog izraza, a jezik ne postoji bez kulturnog sadržaja. Dok je kultura „sustav za organiziranje i usmjeravanje ljudskog iskustva“, jezik igra ulogu interpretacijskog sredstva ljudske stvarnosti. To potkrjepljuje Sapirovom izjavom da se „vrata svake kulture otvaraju ključem njenog jezika“ (Bugarski 2015: 17). Također navodi i odnos između etnokulturnog i jezičnog identiteta. Etnokulturni identitet čine svi elementi po kojima se osoba ili grupa ljudi samoodređuju, predstavljaju i čine prepoznatljivima, a jezični identitet definira kao dio etnokulturnog identiteta koji obuhvaća cijeli jezični sustav kojim raspolažu pojedinac ili skupina ljudi. Osim toga, jezik može biti jedan od obilježja identiteta, ali i nositelj kulture. U drugom slučaju jezik je glavni čimbenik i prenositelj kulturnih sadržaja jer bez njega nema društvenog djelovanja, administracije, obrazovanja, religije, prava, politike i drugih kulturnih područja (Bugarski 2005: 70-75).

Na kraju se objašnjavaju pojmovi nacionalne manjine i manjinskog jezika. Grbić-Jakopović (2014: 17-18) navodi definiciju UN-ovog izvjestitelja Eidea prema kojoj je nacionalna manjina „bilo koja skupina osoba koja prebiva u suvremenoj državi koja čini manje od polovice nacionalnog društva i čiji pripadnici dijele zajednička etnička, vjerska ili jezična obilježja koja ih

razlikuju od ostatka stanovništva“ (usp. Bugarski 2005: 79). Manjinske jezike Bugarski (2005: 80) definira prema 1. članku Europske povelje o regionalnim i manjinskim jezicima iz 1992. godine kao „tradicionalno u upotrebi na određenom prostoru jedne države od strane državljana te države koji čine broičano manju grupu od ostatka stanovništva te države i koji su različiti od službenog jezika te države“.

3. Dodirno jezikoslovlje

U ovome poglavlju definirat će se ključni pojmovi vezani uz dodirno jezikoslovlje. Navest će se vrste realizacije jezičnih dodira i objasniti će se što se događa kada dva jezika dolaze u dodir jedan s drugim. Zatim će se obraditi neki jezični fenomeni koji se javljaju kao posljedica dodira između dvaju jezika. Na kraju će se objasniti vrste jezičnih dodira na razini riječi, odnosno proces prilagođavanja posuđenica iz jezika davatelja u jeziku primatelja.

3.1. Jezici u dodiru

Prema Šćukanec (2011: 51) teorija jezika u kontaktu i bilingvizma započela je u Americi i Kanadi četrdesetih i pedesetih godina 20. stoljeća. Prvi koji su se bavili teorijom dodirnog jezikoslovlja i višejezičnosti su Werner Leopold, Einar Haugen, Uriel Weinreich i William F. Mackey. Bechert i Wildgen (1991: 1 prema Šćukanec 2011: 51) navode da se jezici nalaze u dodiru kada se njima naizmjenice koriste iste osobe, tj. kada se koriste unutar iste skupine, a dvojezičnost znači „izmjenično korištenje dvaju ili više jezika“.

Šćukanec se nadovezuje i na Piškorca (2005: 20-25 prema Šćukanec 2011: 52) koji navodi tri razine realizacije jezičnih dodira: onu na razini govora pojedinca (primjerice u prebacivanju kodova i govoru stranaca), na razini cijelog jezičnog sustava (posuđenice u leksičkome području i drugim razinama jezičnog sustava) i na razini dijakronijskog razvitka jezičnih sustava u dodiru s drugim jezičnim sustavima.

Bugarski (2005: 65) navodi da u jezičnom dodiru nisu samo jezici, već njegovi govornici, a kontakt se odvija u glavama dvojezičnih pojedinaca, što vodi do pojave dvojezičnosti, masovnog posuđivanja, interferencije struktura jednog jezika u drugi i tako dalje. Jezici u dodiru također

moгу razviti zajedničke jezične karakteristike koje nisu dio genetskog nasljeđa jezika ili pak opće tipološke sličnosti.

Sočanac (2005: 9 prema Šćukanec 2011: 53) navodi kako „jezični dodiri nastaju kao rezultat specifičnih društvenih odnosa, a mjesto susreta dvaju ili više jezika svijest je dvojezičnog govornika koji ima ulogu posrednika između dviju ili više jezičnih zajednica.“ Thomason (2005: 10, 66 prema Šćukanec 2011: 52) također tvrdi da jezici u dodiru utječu jedan na drugi što rezultira promjenom jednog ili svih jezika u dodiru. Promjeni su podložni svi aspekti jezika, od posuđivanja riječi do utjecaja na strukturu samih jezika u dodiru. Intenzitet jezičnog kontakta ovisi o količini društvenog pritiska jedne grupe na drugi i trajanju kulturnog i jezičnog kontakta. U ovim slučajevima jezik podložan promjeni je jezik one zajednice koja u kontaktu ima podređeni društveno-politički status.

3.2. Jezični fenomeni u višejezičnim zajednicama

Kod Šćukanec (2011: 53-55) nalazimo pregled mogućih jezičnih fenomena u višejezičnim zajednicama. Dvojezični se fenomeni kreću u rasponu od jezičnog posuđivanja, različitih vrsta jezičnog transfera (interferencije) pa do prebacivanja kodova. Od navedenih je najčešći oblik međujezičnog utjecaja jezično posuđivanje.

Jezično posuđivanje podrazumijeva posuđivanje na razini leksika u svrhu popunjavanja praznina u jeziku primatelju ili preuzimanje jezičnih elemenata zbog direktnog dodira između govornika različitih jezika. Razlikujemo kulturno posuđivanje (uglavnom leksičko posuđivanje) i intimno posuđivanje koje može oblikovati fonologiju, morfologiju i sintaksu jezika primatelja (Sočanac 2005:9 prema Šćukanec 2011: 53).

Interferencija je mijenjanje jednog jezika s obzirom na elemente ili karakteristike onog jezika pod čijim je utjecajem. Kao neke od dugoročnih posljedica interferencije Šćukanec (2011: 53-55) navodi jezični pomak (prema Nelde 1990: 17-18) te izumiranje i gubljenje jezika (prema Thomason 2005: 223-235). Jezični pomak definiran je kao zamjena uporabe jednog jezika drugim kroz dulji period vremena. Takva zamjena može se uočiti u razlikama jezične uporabe između starije i mlađe generacije. Dok je prva generacija jednojezična, druga generacija postaje u istom okruženju dvojezična, a materinski jezik u potpunosti se potiskuje kod najmlađe

generacije. S druge strane gubljenje i izumiranje jezika nastupa „kada se jezik više ne koristi ni u koju svrhu unutar jezične zajednice“. Dok je izumiranje jezika postupan proces u kojem jezik počinje pod utjecajem drugoga gubiti svoja svojstva, gubljenje jezika jest dugoročna posljedica jezičnog dodira.

Ščukanec (2011: 240 prema Glück 1993: 591) pod pojmom prebacivanje koda (eng. *codeswitching*) „podrazumijeva prebacivanje između jezika ili dijalekata unutar jedne izjave ili jednog dijaloga dvo- ili višejezičnih govornika što je najčešće uvjetovano kontekstom. U istraživanju fenomena prebacivanja koda promatraju se i gramatičke strukture, ali i njegova funkcija i motivacijski čimbenici“. Riehl (2004: 21-28) razlikuje funkcionalnu motivaciju ako je pod utjecajem vanjskih čimbenika i nefunkcionalnu motivaciju kada govornik nije svjestan promjene jezika. Funkcionalna motivacija javlja se, primjerice, kada nekom razgovoru pristupi govornik drugog jezika, a nemotivirano prebacivanje koda često se javlja nakon uporabe riječi koje u svijesti govornika služe kao okidači za prebacivanje koda (njem. *Auslösewort*, eng. *trigger word*) i olakšavaju prebacivanje iz jednog jezika u drugi. Thomason (2005: 131-149, prema Ščukanec 2011: 241) opisuje prebacivanje kodova kao fenomen kada isti govornik koristi elemente iz različitih jezika u istome govoru, najčešće između rečenica ili na granici rečenice. Za razumijevanje izjave u kojoj dolazi do prebacivanja koda potrebno je da ostali sudionici razgovora govore ili barem razumiju sve jezike. Iz istraživanja o učestalosti prebacivanja koda kod gradišćanskih Hrvata na temelju nekoliko različitih korpusa tekstova Ščukanec (2011: 243) je izvela zaključak da su ispitanici svjesni korištenja njemačkih riječi jer se ne mogu sjetiti gradišćanskohrvatske riječi ili jer im je nepoznata.

3.3. Adaptacija posuđenica

Sočanac (2005: 12-17 prema Ščukanec 2011: 57-58) razlikuje adaptaciju posuđenica na ortografskoj, morfološkoj i semantičkoj razini. Ortografska prilagodba uočava se usporedbom ortografskih sustava jezika u dodiru. Grafemi se u jeziku primatelja prilagođavaju jezičnim zakonima tog jezika, a na prilagodbu utječu čimbenici kao što su izgovor modela, ortografija modela, kombinacija izgovora i ortografije modela i utjecaj jezika posrednika. Analiza morfološka prilagodbe započinje od osnovnog oblika riječi. Zabilježena su tri tipa primarne adaptacije prema Filipoviću (1986: 117-119 prema Ščukanec 2011: 58) adaptacija slobodnog

morfema uz preuzimanje nultog vezanog morfema, adaptacija slobodnog morfema i stranog vezanog morfema i adaptacija slobodnog morfema uz dodavanje domaćeg vezanog morfema. Prilagodba na semantičkoj razini podrazumijeva oblikovanje ili promjenu značenja posuđenice tijekom integracije u sustav jezika primatelja. Promjena starog značenja može se zadržati, ali značenje se može i suziti, ali i proširiti u usporedbi sa starim značenjem.

4. Gradišćanski Hrvati u Austriji

Prema Ščukanec (2011: 15) gradišćanski Hrvati potomci su Hrvata koji su prije gotovo petsto godina napustili tadašnje hrvatske povijesne prostore i naselili područja zapadne Ugarske, Donje Austrije, južne Moravske te jug današnje Slovačke. Danas najviše naseljavaju prostor austrijske savezne zemlje Gradišće (njem. *Burgenland*) i glavni grad Austrije, Beč, a dio ih živi u zapadnoj Mađarskoj i u nekoliko slovačkih sela u blizini Bratislave. Hrvati u Gradišću su u petsto godina boravka izvan svoje domovine uspjeli održati kulturu i tradiciju koju su sa sobom donijeli u novu domovinu. Iako se održao i njihov jezik na koji je kroz godine utjecala okolina njemačkog jezika, zbog sve manjeg broja govornika gradišćanskohrvatskoga jezika on se nalazi na UNESCO-voj listi ugroženih jezika.

Ovo će se poglavlje baviti selidbom predaka današnjih gradišćanskih Hrvata i njihovim životom po završetku migracije, tijekom Austro-Ugarske monarhije i u 20. stoljeću nakon pripojenja Gradišća Austriji. Zatim će se opisati na koje sve načine gradišćanski Hrvati njeguju svoj jezik i identitet danas, ali prikazat će se i pregled najuočljivijih utjecaja njemačkog jezika na gradišćanskohrvatski jezik.

4.1. Migracija u novu domovinu te geografsko-demografska slika danas

Poglavlje će objasniti povijesne razloge i faze selidbe predaka današnjih gradišćanskih Hrvata iz Kraljevine Hrvatske i Slavonije u zapadnu Ugarsku i Donju Austriju. Također će prikazati koji geografski prostor danas naseljavaju gradišćanski Hrvati i koliko gradišćanskih Hrvata na tim prostorima živi.

4.1.1. Iseljavanje hrvatskog stanovništva u 16. stoljeću

Adamček navodi da je razdoblje u povijesti hrvatskog naroda od druge polovice 15. stoljeća pa sve do kraja 16. stoljeća obilježeno velikim migracijama stanovništva s hrvatskih prostora. Glavni uzrok migracije stanovništva u razdoblju od 1463. do 1593. godine bila su turska osvajanja. Masovne migracije započele su kada je Osmansko Carstvo počelo zauzimati teritorije Kraljevine Hrvatske i Slavonije i ugrožavati stanovništvo. Do kraja 16. stoljeća većinski je dio Kraljevine Hrvatske i Slavonije bio osvojen do te mjere da nije preostalo ništa osim *Reliquiae satis exigue regnorum Croatiae et Sclavonie* (Adamček 1995: 13).

4.1.1.1. Proces migracije

Vanjske migracije Hrvata odvijale su se u trima smjerovima. Dok je dio stanovništva krenuo prema Italiji preko mora i prema unutarnjim austrijskim pokrajinama na zapadu (prema vojvodini Kranjskoj i Štajerskoj), najveći broj Hrvata krenuo je prema sjeverozapadu, odnosno u zapadnu Ugarsku, Donju Austriju i Moravsku (Adamček 1995: 19). Potomci upravo te migracijske struje čine današnju hrvatsku iseljeničku zajednicu na prostorima današnje austrijske pokrajine Gradišće (Črnja 1973: 5).

Valentić (1987: 18 prema Ščukanec 2011: 22) navodi kako se najviše Hrvata iseljavalo u zapadnu Ugarsku pretežito iz zapadne Slavonije, od Osijeka, Požege do Novalje, Gradiške i Petrinje, Virovitice, Križevaca i Čazme, gornje Posavine, sjeverne i sjeverozapadne Bosne, Pounja, Kostajnice, šire okolice Gline i Petrinje, područja Like i Krbave, Hrvatskog primorja i predjela južno od Senja. Adamček (1995: 19, 28) i Vranješ-Šoljan (2005: 17-20 prema Ščukanec 2011: 23) navode tri razdoblja masovnog iseljavanja stanovništva prema sjeverozapadu. Prva faza započinje kao vojna evakuacija nakon 1493. godine i traje do tridesetih godina 16. stoljeća. Drugo je razdoblje između tridesetih i sedamdesetih godina 16. stoljeća, a iseljavalo se iz okolice Otočca i s područja između Kupe i Une kao posljedica osmanlijskih prodora u Pokuplju, Pounju i Slavoniji. Posljednje razdoblje migracije od kraja 16. do polovice 17. stoljeća vezemo uz vlaške zajednice, slobodno stanovništvo koje je vojno služilo feudalnom gospodarstvu, s područja Like, porječja Zrmanje, kraških predjela zadarsko-šibenskog zaleđa i cetinske krajine. Porazom Turaka u bitki kod Siska 22. lipnja 1593. godine turski prodori u Hrvatsku prestaju i do 1606. ofenzivne

snage Osmanlija potpuno su iscrpljene. Time ne samo da završavaju njihove provale i razaranja, nego prestaje i samo iseljavanje Hrvata iz njihove domovine.

4.1.1.2. Povod naseljavanja sjeverozapada

Prema Adamčeku (1995: 20) selidba hrvatskog stanovništva tijekom 15. i 16. stoljeća prema zapadnoj Ugarskoj nije bila samo spontani bijeg od turskih osvajanja, već je nekoliko drugih ključnih čimbenika utjecalo na organiziranu migraciju.

Jedan od njih prema Ščukanec (2011: 21 prema Valentić 1987: 18) poziv je zapadnougarskih zemljoposjednika koji su htjeli nastaniti svoje posjede i pretvoriti ih u plodna polja. Dugotrajni ratovi između Matije Korvina i cara Friedricha III. u drugoj polovici 15. stoljeća prouzrokovali su veliku gospodarsku krizu na tome području, a turske su provale bile zaslužne za potpuno opustošenje tih krajeva. Tobler (1995: 40) navodi da su vlastelini naseljavali svoja opustošena zemljišta stanovništvom drugih jezičnih identiteta poput Hrvata čime je oživjelo gospodarstvo Austrije i Mađarske.

Uz to Valentić (1987: 18 prema Ščukanec 2011: 21) izdvaja feudalne obitelji poput Baćana, Erdődyja, Nadadžija, Draškovića i Zrinskih koje su imale posjede na tome prostoru pa su svoje kmetove selili na svoje zapadnougarske posjede. Prema Adamčeku i srednje i niže plemstvo u službi velikih vlastelinskih obitelji, takozvanih „lokatora“, predvodilo je organiziranu migraciju, a u znak zahvalnosti zauzvrat su dobivali plemićke posjede oslobođene svih feudalnih nameta (Adamček 1995: 18).

Osim hrvatskog plemstva, Adamček (1987: 18 prema Ščukanec 2011: 21) značajnu ulogu u masovnom preseljenju Hrvata na zapadnougarski prostor pridaje i franjevačkomu svećenstvu koje je dijelilo provincijale s franjevcima iz Ugarske i Slovačke. Zahvaljujući franjevcima u novu domovinu nosio se i sav pokretni imetak, od knjiga i misala na glagoljici pa do zastave i predmeta narodnog umijeća.

4.1.2. Savezna država Gradišće i broj gradišćanskih Hrvata

Današnje Gradišće, jedna od austrijskih pokrajina, smješteno je u podunavskom i peripanonskom dijelu Austrije između dvaju reljefnih sustava tog područja, između Alpa na zapadu i Panonske

nizine na istoku. Osim toga, Gradišće geografski graniči s Mađarskom, Slovačkom i Slovenijom, a unutar austrijskih granica graniči s pokrajinama Donjom Austrijom i Štajerskom (Jelić 1995: 14-16 prema Ščukanec 2011: 19). Prema Ščukanec (2011: 26) danas u austrijskoj pokrajini Gradišće postoji 49 hrvatskih naselja raspoređenih u šest od sedam gradišćanskih kotara (osim kotara Jennersdorf): Neusiedl am See, Mauersburg, Novi Grad (njem. Güssing), Željezno (njem. Eisenstadt), Borta (njem. Oberwart) te Gornja Pulja (njem. Oberpullendorf).

Ščukanec navodi kako je nemoguće odrediti sa sigurnošću točan broj Hrvata koji je migrirao na prostore gdje danas žive gradišćanski Hrvati. Izdvaja podatke o selidbi oko 40 000 Hrvata iz okolice Une te 20 000 iz ostalih krajeva (Ujević 1934: 9 prema Ščukanec 2011:24). Zabilježen je i podatak da je u zapadnu Ugarsku doselilo 150 000 Hrvata koji su naselili oko dvije stotine sela (Valentić 1972: 18 prema Ščukanec 2011: 24). Jelić (1995: 55, 66 prema Ščukanec 2011: 27) navodi prvi popis stanovništva u Gradišću, sastavljen između 1784. i 1787. godine, koji ukazuje na 182 279 stanovnika na tome prostoru, no kroz povijest mnoge su društveno-političke i gospodarske okolnosti utjecale na stagnaciju ili usporen rast broja stanovnika. Broj Hrvata na prostoru Gradišća paralelno je rastao uz broj ostalog stanovništva. Od 1880. godine pa sve do priključenja Gradišća Austriji 1923. godine broj je Hrvata bio nešto manji od 15% sveukupnog stanovništva.

Od priključenja Gradišća Austriji pa sve do danas austrijska službena statistika provodila je popise po načelu govornog jezika, a ne po načelu etničke pripadnosti pa prema tome nemamo točnu demografsku sliku o broju gradišćanskih Hrvata, već o broju stanovnika koji koriste gradišćanskohrvatski jezik. Od popisa iz 1923. godine pa sve do popisa iz 2001. godine uočava se drastičan pad govornika gradišćanskohrvatskog jezika, i to s 42 011 na 17 330 govornika (Vranješ-Šoljan 2005: 154).

4.2. Zadržavanje autonomije do 1848. godine

Nakon dolaska u novu domovinu preci su današnjih gradišćanskih Hrvata u okruženju strane kulture uspijevali zadržati autonomiju na koja je omogućila novonaseljenim Hrvatima održavanje i jezika i tradicije koju su donijeli sa sobom. Navest će se gospodarske i društveno-političke okolnosti koje su omogućile nesmetani boravak Hrvata u novom okruženju.

4.2.1. Gospodarstvo

Breu (1995: 88) ističe da se novodoseljeno hrvatsko stanovništvo pretežito seoskog sloja bavilo poljoprivredom, i to vinogradarstvom i stočarstvom. Međutim ubrzo su postali poznati trgovci i prijevozni poduzetnici pa su kao takvi vrlo brzo stekli ugledni status. Doduše, taj se status zadržao na razini nižeg društvenog sloja jer Hrvati na tim prostorima nikada nisu uspjeli razviti viši sloj. Jedini viši slojevi među Hrvatima bili su pripadnici učiteljskog i duhovnog zanimanja koje se uspješno održavati i obnavljati. Tek kasnije počela se stvarati društvena skupina visoko školovanih Hrvata koji su sačuvali vezu sa svojom narodnom skupinom, a radno mjesto tražili su izvan hrvatskih sela, izuzevši župnike i nekolicinu liječnika.

4.2.2. Društveno-politička autonomnost

Od velikog značaja po dolasku u zapadnu Ugarsku bila je autonomnost i u društveno-političkim prilikama. Naime, nakon doseljenja Hrvata u današnje Gradišće, postignuto je sklapanje pisмениh ugovora koji su definirali njihova prava i dužnosti. Time je osnovano niže sudstvo u rukama samih Hrvata. Prema tome, u selima s većinski hrvatskim stanovništvom Hrvati su sami mogli birati svoje suce i gradonačelnike koje je do 1848. godine morao potvrditi vlastelin. Time gotovo i nisu imali dodir s njemačkim i mađarskim stanovništvom izuzevši kontakt s vojnicima, sezonskim radnicima i trgovcima (Valentić 1970: 24-25 prema Ščukanec 2011: 35-36).

4.3. Vladavina Kralja Franje Josipa i ujedinjenje Austrije i Mađarske

Veliki političko-društveni preokret dogodio se 1848. godine kada je na vlast došao kralj Franjo Josip. Među najvažnijim reformama bile su ukidanje stoljetnog podaničkog položaja prema zemljoposjednicima, ukidanje sudske vlasti vlastelina i dodijeljeno izborno pravo čime se proširuje krug birača. (Seedoch 1995: 138, 140). Nadalje, od 15. listopada 1849. godine po naredbi Ministarstva unutarnjih poslova omogućena je zaštita prava, jezika i ostalih interesa svim stanovnicima na područjima s miješanim stanovništvom. Velika stavka u novodonesenoj naredbi bila je i nadzor nad uklanjanjem svake jezične prisile i ravnopravnost svih jezika nekog područja. To se odnosilo i na područja u zapadnoj Ugarskoj na kojima je hrvatsko stanovništvo bilo većinsko.

Međutim, pomirbom habsburškog kralja i Ugarskog parlamenta te osnivanjem Austro-Ugarske Monarhije 1867. godine uvodi se unutarnja reorganizacija Ugarske te promjena reformi uvedenih od 1849. do 1867. godine (Seedoch 1995: 145-146). Prema Valentiću (1973: 16) ta nova nagodba osigurala je isprva školsku autonomiju manjinama u Ugarskoj, to jest podučavanje šestogodišnjeg školskog programa na materinskome jeziku u svim vrstama škola. Veliku promjenu navodi Seedoch i to od 1879. godine kada je mađarski jezik uveden kao obavezan predmet kako bi djeca u šest godina osnovne škole mogla savršeno ovladati njime. Kreće snažan proces mađarizacije koji je zahvatio i prostore na kojima su boravili i gradišćanski Hrvati. Kako bi proces mađarizacije bio što uspješniji, početkom 20. stoljeća mađarski se jezik uvodi i u vjerske škole kao obavezan te se mađarski morao podučavati u takvoj mjeri da bi djeca nakon završenog četvrtog razreda osnovne škole koristila mađarski jezik kao prvi jezik (Seedoch 1995: 149).

Slaba povezanosti s jezikom i književnosti stare domovine i suživot u okružju drugih jezika dovode do konačnog stvaranja jezika koji odstupa od hrvatskog standarda. On se postupno širio i na vjerske spise pa i elementarne školske knjige te u svrhu ujednačavanja jezika Mihovil Naković objavljuje 16. listopada 1877. *Deklaraciju o jedinstvenom pravopisu i književnom jeziku gradišćanskih Hrvata*, čijom podlogom postaje čakavski dijalekt (Valentić 1973: 16).

4.4. Gradišćanski Hrvati u 20. stoljeću

Hrvati zapadne Ugarske razdvajaju se 1921. godine Saintgermainskim ugovorom na Hrvate u Mađarskoj i u Austriji. Većinski dio hrvatskih sela pripao je Austriji, i to čak 80 od stotinjak hrvatskih sela (Valentić 1970: 28 prema Ščukanec 2011: 37). Schlag (1995: 162-163) također navodi da su u mirovnome ugovoru sadržane i odredbe zaštite manjina od 66. do 68. članka, koje navode jednaka građanska i politička prava manjinama, pravo na korištenje vlastitog jezika u privatnome, poslovnome i vjerskome životu kao i mogućnost poduke jezika manjine u školama uz njemački jezik koji postaje obaveznim predmetom.

Unatoč tome, Valentić (1973: 26-27) navodi nove neprilike koje su sputavale razvoj gradišćanskohrvatskog kulturno-jezičnog života od pripojenja gradišćanskih Hrvata Austriji, i to procesom germanizacije. Prvi korak bila je jezična kontrola u školstvu, tj. odredba da se i u školama nacionalnih manjina nastava podučava na njemačkome jeziku. Najviše je to zahvatilo

vjerske škole koje su dotad imale jezičnu i političku autonomiju, a Hrvatima su bile od velike kulturne i narodne važnosti. Pri tome su i hrvatski školski udžbenici tiskani u Ugarskoj bili zabranjivani što je ubrzavalo germanizaciju gradišćanskih Hrvata.

4.4.1. Buđenje nacionalne svijesti

Kao reakcija na proces germanizacije uslijedila je borba za vlastita obrazovna, jezična i kulturna prava i autonomiju, što je bio poticaj za buđenje nacionalne svijesti. Ščukanec (2011: 37 prema Valentić 1970: 33) navodi društveni i kulturni procvat koji su gradišćanski Hrvati doživjeli u dvadesetim i tridesetim godinama prošloga stoljeća izdavanjem tjednika *Hrvatske novine* te osnivanjem *Hrvatskog kulturnog društva* i đačkog društva *Kolo*. Također se osnivaju i prve hrvatske stranke, među prvima *Hrvatska stranka* 1922. s ciljem očuvanja hrvatskih kulturnih, privrednih i društvenih interesa i vrijednosti (Benčić 1973: 52). I dio Hrvata u Beču također je nastojao održati kulturu i u glavnome gradu Austrije. Nakon nekoliko neuspješnih pokušaja, tek tridesetih godina dolazi do trajnog organiziranja *Hrvatskog gradišćanskoga kulturnog društva u Beču* koje se bavilo isključivo kulturnim i nepolitičkim pitanjima. Hrvati su u Beču uspjeli dobiti i hrvatskoga svećenika koji je obavljao obrede na hrvatskom jeziku (Schlag 1995: 182).

Ščukanec (2011: 33 prema Kinda-Berlakovich 2005: 62-68) navodi da se jaka germanizacija u školstvu provodila sve do 1937. godine kada je donesen školski zakon (njem. *Burgenländisches Schulgesetz*) kojim se regulira uporaba nastavnog jezika. U školskim općinama u kojima je većinsko stanovništvo pripadalo manjini nastavni je jezik bio jezik manjine. Čak i u općinama s dovoljno jakim udjelom stanovništva neke manjine nastava je trebala biti dvojezična. Ovim zakonom je hrvatskoj manjini u Austriji omogućen daljnji razvoj školstva na materinskome jeziku. Nedugo nakon stupanja na snagu gradišćanskog školskog zakona, Hitler je okupirao Austriju, a posljedica toga bilo je ukidanje Gradišća kao austrijske pokrajine. Osim toga već od 12. rujna 1938. zemaljski poglavar Portschy ukida crkvene škole u Gradišću što među hrvatskim svećenstvom, ali i mnogobrojnim kršćanskim stanovništvom izaziva radikalnu pobunu. Što su vršili veći pritisak na pobunu, time je bila jača protureakcija nacionalsocijalizma. Prema Benčiću (1973: 52) posljednje obrambene linije u održavanju hrvatskoga jezika bile su srednje škole Gornje Šice, Matrštof i Željezno u kojima se hrvatski jezik predavao kao izborni predmet dva sata tjedno.

4.4.2. Nakon potpisivanja Državnog ugovora

Zbog gore navedenih razloga razvoj gradišćanskohrvatske kulture i nacionalne svijesti po završetku Drugog svjetskog rata bio je usporen. Proces germanizacije kao i utjecaj nacionalsocijalističkog režima otežali su mogućnost daljnjeg razvoja nacionalnog identiteta, ali i društvene integracije u novonastalome državnome sustavu. Valentić navodi potpisivanje Državnog ugovora između Austrije i velikih sila 15. svibnja 1955. godine kao ključni događaj koji je označio novi početak u razvoju nacionalnih manjina u Austriji. U sedmome članku ugovora o nacionalnim manjinama u Austriji, koje uključuju i gradišćanske Hrvate, dodijeljena su im jednaka prava kao i austrijskome stanovništvu i osigurana su im prava na korištenje vlastitog jezika kao službenog u školstvu, u upravi, u javnosti, u sudstvu, ali i kulturi. Također je prema 3. točki 7. članka omogućeno pravo na dvojezične topografske natpise u kotarima s hrvatskim ili mješovitim stanovništvom (Valentić 1973: 31).

Pokušaj što uspješnije provedbe sedmog članka bio je *Memorandum* Hrvatskog kulturnog društva iz iste godine kojim se zahtijevalo osnivanje Odjela za manjine u Uredu saveznog kancelara koji bi se brinuo za nacionalne manjine i reformu u školstvu od najranije dobi do akademskog obrazovanja hrvatskih učitelja (Valentić 1973: 32). Pored toga Vranješ-Šoljan (2005: 143-144) ističe da se tražilo i podučavanje na hrvatskome jeziku od prvog razreda osnovne škole, hrvatski jezik kao obavezan predmet u glavnim školama gdje je najmanje pet učenika kojima je hrvatski materinski jezik, podučavanje hrvatskog jezika i metodike nastave hrvatskog jezika na Učiteljskoj akademiji, osiguranu dvojezičnost u dječjim vrtićima te uporabu hrvatskog jezika u sudstvu i upravi. Međutim austrijska vlada nije tada odgovorila na prijedloge i zahtjeve Memoranduma. Tek 1993. godine učinila je veliki korak u rješavanju spornih pitanja osnivanjem Savjeta za hrvatsku narodnu grupu koje se sastoji od 24 predstavnika hrvatskih društava, političkih stranaka i Crkve s ciljem zastupanja interesa gradišćanskih Hrvata.

5. Održavanje gradišćanskohrvatske kulture i jezika

Ovo se poglavlje bavi mnogim institucijama i čimbenicima koji su kroz povijest, ali i danas pomogli u očuvanju i održavanju gradišćanskohrvatskog jezika i kulture. Obradit će se današnji status gradišćanskohrvatskog jezika, udruge i društva koje su gradišćanski Hrvati osnovali te

uporaba jezika u sferama školstva, religije, narodne glazbe, književnosti, tiska i radiotelevizijskog programa.

5.1. Pitanje ugroženosti gradišćanskohrvatskoga književnog jezika

Jembrih (1997: 163 prema Ščukanec 2011: 41) navodi kako se gradišćanskohrvatski jezik razvijao „na tradiciji crkvene propovijedi, molitvenika, evanđelistara, pjesmarica i narodnog prosvjećivanja, dakle to je jezik koji je odgovarao narodnim težnjama i potrebama postavši tako iznaddijalekatsko sredstvo u relativno polivalentnoj funkciji književnog jezika“. Danas se ovom regionalnom varijantom hrvatskoga jezika služi između 50 000 i 70 000 osoba na prostoru Gradišća, Beča te susjedne Mađarske i Slovačke. Diljem Gradišća mogu se čuti sva tri hrvatska narječja (kajkavsko, čakavsko i štokavsko), no najraširenije je čakavsko narječje koje je osnova gradišćanskohrvatski književni jezik. U šest gradišćanskih kotara te u nadređenim oblastima u Beču i Grazu ima status službenog jezika, podučava se u osnovnim i srednjim školama te na Sveučilištu u Beču i na Pedagoškoj akademiji u Željeznom. Osim toga jedan je i od liturgijskih jezika katoličke biskupije u Željeznom (hkd.at: *Jezik Gradišćanskih Hrvatov*; pregledano 21.9.2017.)

Međutim jezik gradišćanskih Hrvata nalazi se na UNESCO-vom popisu ugroženih jezika. Na njihovoj ljestvici od pet razina ugroženosti gradišćanskohrvatski jezik svrstan je u drugu razinu ugroženosti (eng. *definitely endangered*) što podrazumijeva da djeca taj jezik više ne uče u vlastitim domovima kao materinski jezik. Prema podacima na UNESCO-voj internetskoj stranici 2002. godine zabilježeno je između 27 000 i 33 000 govornika jezika (unesco.org: *UNESCO Atlas of the World's Languages in Danger*; pregledano 21.9.2017.).

Prethodno predstavljene društveno-političke i gospodarske okolnosti poput miješanja sa starosjedilačkim stanovništvom, nametnute germanizacije i mađarizacije u školstvu, upravi i javnom životu te emigracije stanovništva na američke kontinente tijekom gospodarske krize utjecale su na pad broja govornika gradišćanskohrvatskog jezika. Iz analize jezičnih biografija gradišćanskih Hrvata Ščukanec (2011: 130-131) navodi kako mlađe generacije dolaskom u škole sve više naginju društveno dominantnom jeziku, u ovom slučaju njemačkome, koji je u konačnici i neophodan za pronalazak posla u većim gradovima kao što je Beč.

Znanstveni institut Gradišćanskih Hrvata navodi kao problem i normiranje jezika, to jest pisanje gramatika, pravopisa i rječnika kako bi se stvorio kodificiran i ujednačen jezik za sve govornike. Iako je gradišćanskohrvatski jezik, unatoč svojoj regionalnoj i dijalektalnoj raznolikosti, normiran na temelju čakavskog narječja s utjecajima njemačkoga i mađarskoga jezika, sve je veća pojava prilagodbe jezika u nekim njegovim aspektima hrvatskom standardu čime se gube jezične osobitosti jezika (zigh.at: *Približavanje hrvatskomu književnomu jeziku*; pregledano 21.9.2017).

5.2. Školstvo

Ščukanec daje povijesni pregled razvoja školstva i obrazovanja gradišćanskih Hrvata. Prve škole gradišćanskih Hrvata osnovala je Crkva u Pajngрту i Cilindorfu 1641. godine, a učenici su stjecali osnove čitanja, pisanja i računanja. Tadašnje školstvo ovisilo je o razini naobrazbe i društvenom položaju učitelja koji su se obrazovali u isusovačkim obrazovnim zavodima i sveučilištima, npr. u Trnavi. Prva reforma u obrazovanju provedena je u 18. stoljeću kada je Marija Terezija uvela jedinstveni sustav obrazovanja na materinskom jeziku za pripadnike svih narodnosti i vjeroispovijesti. Nedugo nakon austro-ugarske nagodbe 1868. godine mađarski jezik počinje se nametati kao obavezan predmet u hrvatske škole, a pripojenjem Gradišća Austriji 1921. godine zabranjuje se uporaba dotad tiskanih hrvatskih udžbenika i Hrvati su bili prisiljeni što je brže moguće ovladati njemačkim jezikom. Iako se školskim zakonom (njem. *Burgenländisches Schulgesetz*) iz 1937. godine uporaba hrvatskog kao nastavnog jezika regulirala ovisno o broju stanovništva nacionalne manjine u školskoj općini, dolaskom nacionalsocijalizma, pa čak i nakon njegovog pada, nastava postaje jednojezična na njemačkom jeziku, a hrvatski se podučavao kao fakultativni predmet u nekim školama. Tek 1994. godine *Manjinskim školskim zakonom* omogućuje se otvaranje dvojezičnih razreda u svakoj školi u cijeloj Austriji (Ščukanec 2011: 31-34).

Borbu za nastavu na narodnome jeziku predvodili su gradišćanskohrvatski učitelji. Među najistaknutijima je krug učitelja oko Mihovila Nakovića koji je težio jedinstvenom pravopisu za sve hrvatske škole te je 1877. tiskana gramatika *Podučavanje u jezikoslovlju za učitelje i školare* u kojoj se prihvaća čakavsko-ikavsko narječje kao temelj književnog jezika (Vranješ-Šoljan 2005: 50-84 prema Ščukanec 2011: 32-33). Također vrijedi spomenuti i Ivana Dobrovića kao

velikog reformatora u gradišćanskohrvatskome školstvu. Osim što je osnovao Učiteljsku radnu zajednicu Veliki Borištof, napisao je i nove udžbenike za osnovnoškolsko obrazovanje na gradišćanskohrvatskome jeziku koji su zamijenili stare zabranjene udžbenike (Valentić 1970: 29-30, 35 prema Ščukanec 2011: 33).

Danas se dvojezična nastava provodi ponajviše u osnovnim školama, a u manjem broju srednjih, općih i viših zanatskih škola hrvatski se jezik nudi kao izborni predmet. Posebno se ističu jedino dvojezična gimnazija u Borti i glavna škola u Velikom Borištofu kao srednje škole s dvojezičnim programom na njemačkome i hrvatskome jeziku (Kinda-Berlakovich 2005: 73 prema Ščukanec 2011: 35). Važno je i pitanje vrtića jer u njima dijete od najranije dobi uspostavlja kontakt s jezikom. U dvojezičnim vrtićima, s obzirom na to da se teži višejezičnosti, važna je jednaka zastupljenost obaju jezika da bi se izbjeglo prevladavanje isključivo jednog jezika. Prema gradišćanskome zakonu o vrtićima u dvojezičnim vrtićima treba biti zaposlena i odgajateljica koja vlada jezikom manjine (hkd.at: *Dvojezična naobrazba*; pregledano 22.9.2017.). Od akademske godine 2017./2018. na Pedagoškoj visokoj školi u Željeznom nudi se i studij gradišćansko-hrvatskog/hrvatskog jezika (mojahrvatska.vecernji.hr: *U Austriji uskoro prvi studij hrvatsko jezika*; pregledano 24.9.2017.) nakon kojeg diplomirana osoba može podučavati hrvatski i gradišćanskohrvatski jezik u školstvu dobnoj skupini od 10 do 19 godina. (hrvatskenovine.at: *Prijave za studij gradišćanskohrvatski/hrvatski još samo do 15. maja*; pregledano 24.9.2017.).

5.3. Uloga svećenstva i religije

Prethodno je spomenuto kako je veliki val doseljenika predaka današnjih gradišćanskih Hrvata predvodilo svećenstvo koje je u zapadnu Ugarsku prenijelo iz stare domovine veliki dio njihove današnje kulturne ostavštine (od knjiga, pisanih tekstova pa sve do tradicijskih predmeta). Time je odigralo veliku ulogu u očuvanju jezika i kulture Hrvata na novonaseljenom prostoru.

Prema Gieler i Kornfeind (2003: 3-4) tijekom razdoblja doseljavanja Hrvata na prostore današnjeg Gradišća trajao je proces reformacije, to jest razvoj i širenje protestantizma. Međutim, tadašnji kralj Ferdinand I. prepustio je doseljenim Hrvatima pravo na odabir vlastitog svećenstva i pružio mogućnost zadržavanja vjerske autonomnosti i vršenja crkvenih obreda na narodnome jeziku. Uz to im je bilo zajamčeno korištenje hrvatskoga jezika u svim aspektima crkvenog

života, to znači i u školama u nadležnosti Crkve. Dok se njemačko stanovništvo priključilo reformaciji, Hrvati su pružali otpor i ipak ostali vjerni kršćanstvu (Breu 1995: 88-89). Veliku važnost za gradišćanske Hrvate od dolaska u zapadnu Ugarsku imala su također marijanska hodočašća jer se na njima mogla čuti *domaća rič*. Hodočašća su bila uglavnom organizirana, a važna hodočasnička središta bila su Lovreta, Kalvarija kod Željeznog, Marianka, Dubravka, Vincjet, Koljnof, Mariazell i Pajngrt (Vranješ-Šoljan 2005: 62).

5.4. Udruge

U Gradišću, ali i u drugim dijelovima Austrije u kojima su zaposleni ili borave Hrvati, danas djeluje nekolicina udruga i društava čija je uloga održavanje gradišćanskohrvatskog jezika i kulture i integracija gradišćanskih Hrvata u Austriji. Ovdje se nudi pregled najvažnijih i najaktivnijih udruga i društava gradišćanskih Hrvata.

Najstarija udruga gradišćanskih Hrvata je *Hrvatsko kulturno društvo* (HKD) osnovano 8. kolovoza 1929. godine. Vranješ-Šoljan (2005: 120) navodi da od svoga osnutka Hrvatsko kulturno društvo služi kao „krovna institucija koja bi brinula o očuvanju njihova kulturnog identiteta, izloženog latentnoj opasnosti od asimilatorskih utjecaja”. Društvo svojim djelovanjem nastoji ponajprije probuditi, ojačati i proširiti nacionalnu svijest, jezik i jezičnu kulturu te očuvati društvena i politička prava hrvatske manjine u Austriji (hkd.at: *Vizija i cilji*; pregledano 22.9.2017.).

Prema Vranješ-Šoljan (2005: 148-150) *Hrvatski akademski klub* (HAK) osnovala je skupina gradišćanskohrvatskih studenata i srednjoškolaca 1948. godine. Ne dobivši podršku od starije generacije gradišćanskohrvatskih akademičara, takozvani *Hakovci* postali su kritični prema starijoj generaciji koja se vezala isključivo na kulturno nasljeđe svojih predaka. Zalaže se za dobrobit gradišćanskih Hrvata u Beču i Gradišću, Mađarskoj i Slovačkoj, a cilj udruženja je podupiranje, očuvanje i razvijanje gradišćanskohrvatskog jezika, identiteta i kulture i zastupanje interesa ove hrvatske manjine, a danas organizira kulturni program usmjeren prema gradišćanskohrvatskoj mladeži, od koji se posebno ističe kulturno-glazbeno događanje *Dan mladine* (hakovci.org: *Djelovanje*; pregledano 22.9.2017). Zahvaljujući djelovanju HAK-a otvorena je Dvojezična savezna gimnazija u Borti (hakovci.org *Povijest HAKa*; pregledano 22.9.2017.)

Znanstveni institut Gradišćanskih Hrvatov (ZIGH) neovisno je znanstveno udruženje koje se bavi istraživanjem kulturnih, društvenih, gospodarskih, pravnih i političkih pitanja gradišćanskih Hrvata, skupljanjem povijesnih predmeta i njihovim rukovanjem. (zigh.at: *Djelovanje Instituta*; pregledano 22.9.2017.) Utemeljen 1994. godine, osniva i Jezičnu komisiju koja počinje sakupljati *hrvatske riči* u svrhu normiranja jezika. Osim što je popis normiranih riječi dostupan na internetskoj stranici ZIGH-a te se redovito obnavlja i nadopunjuje, na njihovoj internetskoj stranici nalazi se popis brojnih publikacija, primarno jezično-kulturne, književne i znanstvene naravi (zigh.at: *Djelovanje Instituta*; pregledano 22.9.2017.)

Prema Vranješ-Šoljan (2005. 144-145) *Hrvatsko štamparsko društvo (HŠtD)* počelo je s radom 1947. godine. Kao glavne ciljeve HŠtD navodi opće informiranje gradišćanskih Hrvata i šire javnosti, širenje književnosti na materinskome jeziku, produciranje i širenje audio-vizualnog sadržaja na hrvatskome jeziku te očuvanje i razvijanje Hrvata u javnome i privatnome životu, širenje hrvatske kulture neovisno o ideološkim, političkim, vjerskim, društvenim ili drugim stajalištima. HŠtD danas izdaje tjednik *Hrvatske novine*, kalendar *Gradišće*, beletristiku i druge knjige na hrvatskome jeziku, a kao tiskarsko društvo potiče širenje normiranog jezika te približavanje (gradišćansko)hrvatskog jezika široj publici koja aktivno ili pasivno vlada jezikom (hrvatskenovine.at: *Cilji Hrvatskoga štamparskoga društva*; pregledano 22.9.2017.).

Gradišćansko-hrvatski centar kulturna je ustanova smještena u Beču koja surađuje s društvima i institucijama iz Beča, Gradišća, drugih saveznih i susjednih zemalja. U svojoj ponudi nudi tečajeve gradišćansko-hrvatskog jezika za sve uzraste, organizira šarolik višejezični kulturni i obrazovni program i dvojezičnu cjelodnevnu brigu o djeci. Za djecu i mlade također se nudi nastava o povijesti i književnosti gradišćanskih Hrvata i tečajevi narodnog pjevanja i plesa zahvaljujući čemu polaznici dolaze u direktan dodir s gradišćansko-hrvatskom narodnom tradicijom (centar.at: *Obrazovni program*; pregledano 22.9.2017.).

5.5. Mediji

Mediji imaju veliku važnost u današnjem društvu, pogotovo za jezične manjine kao što su gradišćanski Hrvati. Jezične manjine svakako trebaju medije koji im nude sadržaj na vlastitome jeziku u svrhu općeg informiranja, ali i održavanja jezične kompetencije i narodnoga duha. To svakako vrijedi za tiskane medije jer zbog dugogodišnjih problema u školstvu s kojima se

zajednica nosila veliki broj stanovnika nije u mogućnosti tečno čitati niti pisati na materinskome jeziku (hkd.at: *Medijalna opskrba*; pregledano 22.9.2017). U ovom poglavlju predstaviti će se aktualne novine i časopisi gradišćanskih Hrvata te radiotelevizijski program u ponudi *ORF-a Burgenland*.

5.5.1. Novine i časopisi

Najznačajnije su novine na gradišćanskohrvatskome jeziku tjednik *Hrvatske novine* Hrvatskog štamparskog društva. Razvijale su se na tradiciji *Naših novina* iz 1910. godine i *Hrvatskih novina* iz 1923. godine kojima je započelo nacionalno osvještavanje širih slojeva gradišćanskohrvatskog stanovništva u vrijeme snažne mađarizacije (Vranješ-Šoljan 2005: 92 i Emrich 1973: 112). Prema Vranješ-Šoljan (2005: 144-145) *Hrvatske novine* koje djeluju danas zaživjele su u poslijeratnom razdoblju pod nazivom *Naš tajednik*, a od 1960. godine preimenovane su u *Hrvatske novine*. Osim što izlaze u tiskanome obliku, *Hrvatske novine* također imaju internetski portal, a članci pokrivaju društveno-političke novosti iz Gradišća, Austrije, Hrvatske i svijeta te teme vezane uz školstvo i znanost, obljetnice klubova i udruga, šport i životni stil. Također se mogu pronaći članci sociolingvističke naravi koji se odnose na ulogu gradišćanskog jezika u njihovom društvu i odnos s drugim jezicima (hrvatskenovine.at; pregledano 22.9.2017.).

Važni gradišćanskohrvatski listovi također su *Novi Glas* i *Glasiilo*, kvartalni časopisi Hrvatskog akademskog kluba, to jest Hrvatskog kulturnog društva. Oba časopisa izlaze u tiskanome obliku, a mogu se pronaći i u digitalnome obliku na internetskim stranicama HAK-a i HKD-a. HKD je svoj časopis pokrenuo 1964. godine i svoje je pretplatnike informirao o aktivnostima i događanjima društva i zajednice. (hkd.at: *Povijest Hrvatskoga kulturnoga društva u Gradišću*; pregledano 22.9.2017.), a danas se bavi društvenim događanjima u Gradišću, temama od interesa za gradišćanske Hrvate i društveno-političkim problemima zajednice u Austriji (hkd.at: *Medijalna opskrba*; pregledano 22.9.2017.). Valentić (1973: 36, 39) navodi da je *Novi glas* nastao 1969. pod nakladništvom mlade generacije hrvatskih studenata Hrvatskog akademskog kluba u Beču, a za razliku od HKD-ovog stava nemiješanja u politiku, „Hakovci“ su težili kulturnoj i političkoj reformi te ispunjavanju članka 7. Državnog ugovora. Tekstovi *Novog glasa* pokrivaju kulturno-književno područje, bave se integracijom i jezično-kulturnim pluralizmom

gradišćanskih Hrvata i manjinskim problemima na domaćoj sceni (Vranješ-Šoljan 2005: 148-149).

Vranješ-Šoljan navodi i druge naslove namijenjene gradišćanskim Hrvatima na hrvatskome jeziku. To su dvomjesečni list *Put* Hrvatskog gradišćanskog kulturnog društva u Beču utemeljen 1980. godine o manjinskoj politici te kulturnim zbivanjima u Beču i Gradišću i tjedni list *Crikveni glasnik* iz 1946. godine kojeg izdaje dijeceza Željezno (2005: 144-146). Pored njih izdaju se i godišnji kalendari poput kalendara *Gradišće* kojeg izdaje Hrvatsko štamparsko društvo i *Panonske ljetne knjige* pod nakladništvom Panonskog instituta. Dok se sadržaj *Gradišća* fokusira na beletristiku, povijest, biografije, jezična i društvena pitanja (hkd.at: *Medijalna opskrba*; pregledano 22.9.2017.), *Panonska ljetna knjiga* objavljuje znanstvene i književne radove i sadržaje iz kulturnoga života gradišćanskih Hrvata koji nisu obuhvaćeni u kalendaru *Gradišće* (Vulić 1994: 265).

5.5.2. Radio i televizija

Radijski program u okviru austrijske radiotelevizijske kuće ORF pokrenut je 1979. godine na radijskoj postaji Ö2, a opseg emisija postupno se povećavao. Danas se dnevno emitiraju vijesti na radiju u trajanju od 15 minuta i 30 minuta programa o različitim temama kao što su kulturni prilozi, crkveni i katolički sadržaji, program za djecu, glazbeni programi i intervjui (hkd.at: *Medijalna opskrba*; pregledano 22.9.2017.). Ukupno se u ponudi nalazi šest radio-magazina (*Živo Srebro*, *Kulturni tajedan*, *Rub i sredina*, *Širom barom*, *Poslušajte priliku*, *Plava raca*), vjerski kutak (*Misao za smisao*) te vikendom dva koncerta po želji i preporukama slušatelja (*Časak radosti*) koje su dostupne na internetskoj stranici *ORF-a Gradišće* (volksgruppen.orf.at: *Program radio-emisijov ovoga tajedna*; pregledano 22.9.2017.).

Televizijski sadržaj počinje se emitirati 1989. godine, a jedini televizijski program na hrvatskome jeziku emitira se jednom tjedno na televizijskome programu *ORF 2* pod nazivom *Dobar dan Hrvati*. U ovome tridesetominutnome televizijskome magazinu svake se nedjelje obrađuju teme iz života cijele gradišćansko-hrvatske nacionalne manjine, rade se reportaže o zanimanjima, interesima i aktivnostima pojedinaca i popraćene su kulturne, školske i vjerske manifestacije (hkd.at: *Medijalna opskrba*; pregledano 22.9.2017.).

5.6. Književnost

Iako se književno djelovanje gradišćanskih Hrvata ubraja i u mađarsku, a od 1921. godine i u austrijsku književnost, prema Benčiću ta se književnost izgradila na jeziku koji se razvijao iz najrasprostranjenijeg narječja gradišćanskih Hrvata i potrebe za obrađivanjem problematike održavanja vlastite narodne grupe. Sadržaj su uvijek određivale i ograničavale životne okolnosti zajednice, vjerska povezanost te borba za kulturnu autonomiju u stranim kulturama Prvih 200 godina od doseljenja u zapadnu Ugarsku gradišćanskohrvatska književnost bila je duhovno orijentirana, a tek od vladavine Marije Terezije javlja se svjetovna tematika u književnosti na inicijativu srednjeg, tj. učiteljskog sloja. Prvi takvi predstavnici, Mihajlo Galović, Mate Finzler i njegov sin Stefan, Gregor Gusić, Miho Naković i Filip Sedenik, djelovali su tijekom 19. stoljeća i pisali lirske pjesme vedre, šaljive i podrugljive tematike, tzv. jačke, po uzoru na duhovnu pjevnu strukturu. Posljednje spomenuti je 1912. godine izdao dotad jedinu povijest književnosti gradišćanskih Hrvata *Naši pisci i naša književnost* (Benčić 1995: 248, 256, 262).

Benčić dalje navodi da novi književni smjer uzvišenog pjesničkog jezika započinje djelovanjem Mate Meršića Miloradića kao urednika časopisa *Kalendar Svete Familije* i novina *Naše novine*, a tek od svoje 53. godine kao pjesnika na hrvatskome jeziku. Miloradić se u svojim pjesmama bavi „ranama tadašnjeg društva, radostima i tugama, šiba rat, požudu, čežnju za raskoši te razmišlja o jeziku, crkvi i kulturi, političkom razvoju, tješi prijatelje, siromahe, žrtve rata, bori se za prirodno ljudsko dostojanstvo, protiv razmetljivosti crkve“ (Benčić 1995: 262-263). Kao druga iznimno važna ličnost gradišćanskohrvatske književnosti Ivan Sučić (1973: 107-109) ističe Ignaca Horvata, utemeljitelja njihove umjetničke proze. U svojim pripovijetkama, primjerice u zbirci *Veliki i mali*, Horvat piše o ugroženosti hrvatskog identiteta, problematici narodnog propadanja i sukobu pojedinca s okolinom zbog narodnosti. Njegovo stvaralaštvo bavi se seoskim svijetom tijekom međuratnog razdoblja, glavni likovi su seljaci, učitelji i svećenici koju su vezani uz svoj kraj, vjeru i običaje. Jezično se odvaja od crkvenoga jezika u nadregionalan čakavski gradišćanskohrvatski jezik.

5.7. Folklorna glazba

Prema Feriju Sučiću (1973: 124-128) glazbena tradicija gradišćanskih Hrvata nakon doseljenja u zapadnu Ugarsku održavala se usmenom predajom. Pored tekstova zadržali su se i hrvatski napjevi iako se stanovništvo tokom stoljeća naviklo i na glazbu drugih naroda. Primarno su se čuvale narodne pjesme jer su također dio narodne poezije, dok su napjev i melodija imali sekundarnu ulogu. Svjetovna glazba koja se prenosila s koljena na koljeno počinje se sakupljati u veće zbirke tek od kraja 19. stoljeća. Prvi koji je od zaborava spasio čak 700 narodnih pjesama iz Gradišća bio je Fran Kurelac svojom knjigom „Jačke ili narodne pesme prostoga i neprostoga puka hrvatskoga po župaj šoprunskoj, mošonjskoj i željeznoj na Ugrih“, objavljenoj u Zagrebu 1871. godine. Prvom gradišćanskohrvatskom pjesmaricom s notama smatra se školska pjesmarica „Jačkar za hervatske škole Gradišća“ Ivana Vukovića iz 1924. godine. Međutim, tek se pjesmarice Jakoba Dobrovića iz druge polovice 20. stoljeća iznova bave narodnim pjevanjem. Tu pripisujemo važnost pjesmarici Franje Sučića pod naslovom „Narodne, dalmatinske i Sučićeve pjesme“ koje sadrže pjesme s označenim akordima za instrumentalnu pratnju iz hrvatskoga Gradišća, s juga Hrvatske i Sučićeve autorske skladbe.

Hrvatske tamburice, koje su se krajem 19. stoljeća prvi put pojavile u Beču, predstavljene su gradišćanskim Hrvatima tek u međuratnome razdoblju. Daljnje prenošenje te hrvatske glazbene tradicije u Gradišće predvodili su gradišćanski prosvjetari koji su osnovali i vodili instrumentalne i vokalne sastave s ciljem homogenizacije i buđenja nacionalne svijesti i tradicije. Tada se osniva prvi hrvatski tamburaški sastavi pod vodstvom Slavka Marholda u Pajngrtu te njega slijedi mnoštvo novih tamburaških, ali i pjevačkih zborova diljem Gradišća. Repertoar se sastojao od narodnih napjeva, takozvanih jački, i izvornih skladbi, čiji su autori najčešće bili voditelji-dirigenti društava. Dolaskom Hitlerove vlasti u Austriji se zaustavlja napredak tamburaških zborova sve do kraja Drugog svjetskog rata kada doživljava ponovni procvat. Nakon Drugog svjetskog rata obnavlja se potreba za organiziranim glazbenim životom u Gradišću pod vodstvom vlastitih skladatelja. Među najznačajnijima treba istaknuti djelovanje Jakoba Dobrovića, Ivana Vukovića, Franje Sučića i Štefana Kočiša (Sučić, Feri 1973: 127-128). Tekst Mate Meršića Miloradića, *Hrvat u Gradišću* iz 1922. godine, koji je uglazbio Ivan Vuković, zbog čestih izvođenja na početku svake manifestacije, postao je himnom gradišćanskih Hrvata (Županović 1995: 301).

Folklorna glazba i tamburaške skupine nastavljaju igrati važnu ulogu u kulturnome i jezičnome obogaćivanju gradišćanskih Hrvata. U Gradišću danas djeluje velik broj tamburaških i folklornih sastava koje podupiru udruge kao što je Hrvatsko kulturno društvo koje je utemeljilo *Tamburaški notni arhiv Gradišćanskih Hrvatov* (TANAGH). TANAGH sadrži veliku bazu gradišćanskohrvatskih i hrvatskih skladbi, od klapske pa do zabavne glazbe. Cijele partiture može besplatno naručiti svatko s namjerom jačanja hrvatskog identiteta. Na internetskoj stranici Hrvatskoga kulturnoga društva nalaze se poveznice za najznačajnije folklorne i tamburaške sastave u Gradišću (hkd.at: *Tamburica*; pregledano 22.9.2017.). Danas je za opskrbu tamburaških instrumenata zadužen obrt majstora Romana Zölssa u Frakanavi koji je tek 2000. godine izradio prvu gradišćansku tamburicu (tamburica.at: *Info*; pregledano 22.9.2017.).

6. Utjecaj njemačkoga jezika na gradišćanskohrvatski jezik

U gotovo petsto godina boravka na prostorima današnjeg Gradišća na jezik gradišćanskih Hrvata utjecali su brojni pokušaji društvene i političke asimilacije s regionalnim stanovništvom. Iako su sve do danas uspjeli održati hrvatski jezik koji su sa sobom donijeli iz stare domovine, dugogodišnji boravak na prostorima bez kontakta sa starom domovinom ostavio je trag na samome jeziku koji je pao pod utjecaj regionalno dominantnog njemačkoga jezika.

Utjecaj njemačkoga jezika na gradišćanskohrvatski jezik vidljiv je na svim jezičnim razinama: fonetsko-fonološkoj, leksičkoj, morfosintaktičkoj, morfosemantičkoj i ortografskoj. Poglavlje će se baviti utjecajima njemačkog jezika na prefiksalsnu tvorbu glagola na sintaktičkoj i morfološkoj razini i prikazat će se podjela germanizama prema vrsti morfosintaktičke tvorbe.

6.1.1. Prefiksalsna tvorba glagola

U gradišćanskohrvatskome jeziku najčešći je tip tvorbe glagola prefiksalsna tvorba složenih glagola. Javlja se dvije vrste prefiksalsne tvorbe složenih glagola. Pod utjecajem njemačkoga jezika dio prefiksa nastao je od njemačkih priloga prevedenih na gradišćanskohrvatski jezik (primjerice gh. *naprik-* od njem. *über*) kao što je uočljivo na primjeru riječi *naprikdati* (njem. *übergeben*). Također su u uporabi i izravno preuzeti i ortografski prilagođeni prefiksi iz

njemačkoga jezika (primjerice gh. prefiks *endgegn-* izveden iz njem. *entgegen-*). Osim njemačkih priloga, u ovu kategoriju spadaju i druge vrste riječi kao u primjerima *dio zeti* od njem. *teilnehmen* (Ščukanec 2011: 61-62, 74).

6.1.2. Interferencija na sintaktičkoj razini

U *Njemačkoj gramatici* (Helbig / Buscha 2001: 473 – 481) redosljed rečeničnih dijelova u njemačkome jeziku ovisi o trima kriterijima: sintaktičkim, morfološkim i komunikativnim. U njemačkoj rečenici finitni se glagolski oblik nalazi na drugome mjestu u izjavnoj rečenici, dok se u zavisnoj rečenici nalazi na kraju. U slučaju inverzije, finitni glagol u glavnoj rečenici zauzima prvo mjesto iza zareza. U slučaju složenih glagolskih oblika, promjenjivi dio glagolskog oblika (obično je riječ o pomoćnome ili modalnome glagolu) dolazi na drugo mjesto dok se nefinitni glagolski oblik (infinitiv ili particip) nalazi na kraju rečenice, tj. neposredno ispred finitnog glagolskoga oblika u zavisnoj rečenici. Prema *Gramatici gradišćanskohrvatskoga jezika* (Sučić i dr. 2003: 595) utjecaj njemačkoga jezika na gradišćanskohrvatski jezik uočljiv je upravo na tom fenomenu odvajanja glagolskih dijelova i položaja glagolskih dijelova u rečenici (kao što je vidljivo na primjeru rečenice *Kad je pirovanje na konac dospilo...*). Isto tako Ščukanec (2011: 199-200) navodi učestaliju uporabu zareza u gradišćanskohrvatskome jeziku u odnosu na hrvatski jezik. Najčešće se koriste u slučaju inverzije ili kao oznaka stila, a umeću se kako bi razdvojili sve vrste zavisno složenih rečenica.

6.1.3. Morfološka interferencija

Ščukanec (2011: 70-71) izdvaja uporabu veznika, to jest konjunkcije *ali*, u gradišćanskohrvatskome jeziku. Prema Ščukanec Sučić u *Gramatici gradišćanskohrvatskoga jezika* navodi pravilnu uporabu veznika *ali* na početku nove rečenice. Međutim, u njemačkome jeziku konjunkcija *aber* ima slobodniji položaj i distribuciju u rečenici što često dovodi do nepravilne uporabe u gradišćanskohrvatskome jeziku. Također se u gradišćanskohrvatskome jeziku uočava uporaba zanaglasnice *je* uz povratne glagole kada bi se trebala izostaviti.

Također prema Szucsichu Ščukanec (2011: 72) navodi obrasce njemačkih rekcija glagola u gradišćanskohrvatskome jeziku. *Njemačka gramatika* (Helbig i Buscha 2001: 52) definira rekciju glagola kao njegovu sposobnost da odredi padež vezanoj imenici, bilo da je riječ o predikativu

(njem. *Prädikativ*), izravnome ili neizravnome objektu (u njem. gramatici se oboje naziva *Kasusobjekt*) ili objektu s prijedlogom (njem. *Präpositionalobjekt*). Ščukanec je izdvojila kako su pripadnici mlađe generacije skloni izbjegavanju lokativa i njegovih nastavaka. Često ga zamjenjuju glagolima koji imaju prijedložnu frazu kao objekt i kod kojih prijedlozi dolaze s lokativom prema njemačkome uzoru. Uz rekciju glagola po uzoru na njemački ekvivalent Ščukanec (2011: 202-203) uočava i uporabu kombinacija imenica i glagola po uzoru na njemački jezik (njem. *Funktionsverbgefüge*), to jest u gradišćanskohrvatskome jeziku javljaju se i fraze kao doslovni prijevod njemačkih.

Često se u gradišćanskohrvatskome jeziku koristi tzv. prošireni atribut. Zavisna rečenica u njemačkome i gradišćanskohrvatskome jeziku može se parafrazirati u atribut s pomoću participa, što nije karakteristično za hrvatski jezik. Učestala je i uporaba pasiva i pasivnih parafraza (s glagolom *lassen* – hrv. *dati*) koji su u hrvatskome jeziku karakteristični za administrativni stil. (Ščukanec 2011: 205-206).

6.1.4. Podjela germanizama prema vrsti morfosintaktičke adaptacije

Ščukanec (2011: 230-237) se koristi terminologijom i kategorizacijom posuđenica po uzoru na Piškorca (2005: 25-36). Glavne su vrste posuđenica izravne posuđenice, izvedenice (neizravno posuđene) te prevedenice. Posuđenice preuzete iz jezika davatelja mogu se preuzeti neadaptirane, prototipno adaptirati, to jest morfosintaktički prilagoditi jezičnome sustavu jezika primatelja, ili eliptično adaptirati, što znači da se dio izvorne riječi zadržava, dok se drugi gubi. U izvedenice spadaju imenice, glagoli i pridjevi koji su izvedeni iz drugih vrsta riječi prefiksalmom-sufiksalmom tvorbom. Pozivajući se na Sesar i Turk (2003: 326-327 prema Ščukanec 2011: 231), prevedenice mogu biti doslovno prevedene, djelomično prevedene i poluprevedene.

Pojava koja je karakteristična za gradišćanskohrvatski pisani jezik su tzv. ekvivalentne objasnidbenice. Muhvić-Dimanovski (1992: 124 prema Ščukanec 2011: 238) ih objašnjava kao pojavu izvornoga izraza na njemačkome jeziku uz prevedenicu, s time da se originalni izraz navodi u zagradama, a prevedenice su često označene znacima navodnika. U gradišćanskohrvatskome jeziku često se inzistira na prevedenicama kako bi se očuvao njihov

jezik, ekvivalentne objasnidbenice na njemačkome koriste se radi lakšeg razumijevanja prevedenice.

7. Sociolingvistička i tematska analiza iz novinskoga i televizijskoga korpusa

U ovom poglavlju rada bavimo se kulturno-jezičnom analizom gradišćanskih Hrvata. Istraživanje je provedeno u svrhu dobivanja opće slike o današnjemu društvu i kulturi gradišćanskih Hrvata kao manjinske zajednice u Austriji kako bi se stvorila osnova za muzejsku građu i stvaranje scenarija edukativne izložbe. Također će se izdvojiti primjeri koji će ukazati na utjecaj njemačkog jezika na govornike gradišćanskohrvatskoga jezika. Analiza se temelji na prikupljenim podacima iz tjednog televizijskog magazina *Dobar dan Hrvati* koji se emitira svake nedjelje, a dostupan je na internetskoj stranici *ORF Burgenlanda*. Dodatni korpus analize sastoji se i od članaka s internetskog portala *Hrvatskih novina* Hrvatskog akademskog kluba te kvartalnog digitalnog izdanja časopisa *Glasilu* u nakladi Hrvatskog kulturnog društva. Analiza korpusa provedena je u vremenskome razdoblju od osam tjedana između 2. travnja i 21. svibnja 2017. godine, s iznimkom za časopis *Glasilu* koji obuhvaća vremenski raspon od siječnja do svibnja 2017. godine. Tematski je analiza grupirana u kategorije vezane uz školstvo, glazbu, kazalište, književnost i tisak, odnos s Crkvom, skupna javna događanja, a potom slijedi analiza njemačkoga utjecaja na jezik gradišćanskih Hrvata.

7.1. Kulturni život i događanja

Za gradišćanske Hrvate organiziraju se javni nastupi na otvorenome, plesne večeri i manifestacije za širu publiku koje služe održavanju i jačanju kulturnog života zajednice. Organizatori su ovakvih događanja udruge i društva gradišćanskih Hrvata, mjesne zajednice, ali i glazbeni i kazališni sastavi. Iz priloženih korpusa gradišćanskim Hrvatima najviše se nude glazbeni i kazališni programi koji su popraćeni velikim odazivom zajednice.

Od velikih događanja na otvorenome u vrijeme provođenja istraživanja svakako treba istaknuti Kotarski *rally* (njem. Bezirksrally) austrijske radiotelevizije *ORF Burgenland*. Tim povodom je emisija *Dobar dan Hrvati* snimana i emitirana uživo na glavnome trgu u Željeznom uz popratni glazbeni program. Direktor zemaljskog studija i voditelj redakcije za nacionalne manjine ORF-a Werner Herić predstavio je ponosno svrhu Kotarskog *rallyja*:

„Ja mislim da je važno da mi ponekad idemo i van i pokažemo šta sve znamo, što dilamo, što dilamo ne samo u našem emisijama za narodne grupe, nego u radiju, u televiziji i online izdanju... Jako zadovoljan sam sa ekipom, sa našim saradnicima koji za istinu rade punom parom i koji su jako angažirani... Ja mislim da je i za gradišćanske Hrvate, emisije na našem jeziku su ipak jedan jako važan faktor za jačanje identiteta.“ (Dobar dan Hrvati: 7.5.2017.)

7.2. Tamburaška glazba

Prema velikom broju reportaža i članaka o tamburaškim sastavima i prema zastupljenosti tamburaških nastupa na raznim javnim i kulturnim događanjima, od književnih večeri i školskih priredbi pa do crkvenih druženja i javnih skupova, može se zaključiti da gradišćanski Hrvati pridaju veliku važnost tamburaškoj glazbi te da je ona sastavni dio gradišćanskohrvatskog identiteta.

Jačke su već prethodno definirane kao lirske pjesme vedre, šaljive i podrugljive tematike, a termin *jačenje* danas se veže uz glazbu, pjevanje i sviranje glazbe. Priloženi citat prikazuje višeznačnost samog izraza; prvi uporabljeni izraz upućuje na glazbu koju će izvoditi sastavi, dok drugi upućuje na sudjelovanje publike.

„A kade si jur u budućem tajednom morete čuti jačenje, ili kade si sami morete jačiti, slijedi sada.“ (Dobar dan Hrvati: 9.4.2017.)

Isključivši glazbene nastupe koje organiziraju sama kulturno-umjetnička društva, primjerice povodom obljetnica postojanja sastava i sezonskih nastupa, tamburaški sastavi surađuju s kazališnim skupinama i književnim društvima, nastupaju na događanjima vezanima uz crkveni život, povodom obljetnica gradova, sela i ustanova, na športskim aktivnostima, ceremonijama i hrvatskim plesnim večerima. Kao zanimljiv primjer može se izdvojiti suradnja tamburaškog sastava *Uzlop* i uzlopske kazališne skupine iz koje je proizašla predstava *San ivanjske noći* na kojoj se glazba izvodila uživo.

Prema izjavama mnogih gradišćanskih Hrvata, iz korpusa se može zaključiti da oni aktivno sudjeluju u kulturno-umjetničkim društvima i istinski su zaljubljenici u tamburašku glazbu i

skupna *jačenja*. Zbog straha da njihova glazbena tradicija ne umre sa starijim naraštajem posebno se potiče sudjelovanje djece i mladeži u glazbenim sastavima. U tu svrhu za njih se osnivaju dječje tamburaške sekcije, kao dječja sekcija *Pelikani* folklornog sastava *Hatsko kolo*. Cilj osnivanja navedene dječje sekcije društva je „da uprav najmladji opet jaču tradicionalne pjesme“, to jest da se kod djece potakne želja za narodnim pjevanjem i da se ta jezična i glazbena tradicija gradišćanskih Hrvata nastavi.

7.3. Plesne večeri

Često se organiziraju hrvatski balovi, to jest plesna događanja uz tamburaške sastave i goste s hrvatske glazbene scene. Prema časopisu „Glasilo“, Hrvatsko kulturno društvo organizira čak dva hrvatska bala godišnje, a početkom ove godine održani su Hrvatski bal u Trajštofu na sjeveru i u Vincjetu na jugu Gradišća (Glasilo 2017/1: 6-7). Slično događanje popratila je i emisija „Dobar dan Hrvati“. Riječ je „Hrvatskoj noći“ u Pinkovcu, suradnji između Hrvatskog kulturnog društva i Djelatne zajednice hrvatskih komunalnih političarova. Predsjednik „Djelatne zajednice hrvatskih komunalnih političarova“ Leo Radaković potvrđuje izjavom da se gradišćanski Hrvati mobiliziraju kroz glazbu te da žive za ovakve priredbe i manifestacije. Uz tamburaški zbor i orkestar „Pinkovac“ posebni gosti večeri bili su „Novi fosili“ iz Hrvatske. Gradišćanski Hrvati bili su oduševljeni nastupom hrvatske grupe uz čije pjesme su odrastali i na koje se „moro jačit i tancat“. Da se glazba iz „stare domovine“ u Gradišću ne propušta, govori i činjenica da su gradišćanski Hrvati dolazili u Pinkovac iz susjednih gradova i sela.

„Ja sam morala doći simo, ja sam Nove fosile prvi put vidla '89. leta pri legendarnom pop festivalu. Onda sam bila 15 let stara. A sad mi je bila dužnost da dojdem si opet pogledat.“
(Dobar dan Hrvati: 7.5.2017.)

7.4. Kazališne večeri

Što se tiče kazališta na gradišćanskohrvatskome jeziku, u medijima su pokrivena i veće i manje kazališne produkcije za sve uzraste, od dramskih izvedbi djela svjetske i narodne književnosti do šaljivih igrokaza i mjuzikla. Prema riječima voditeljice kazališne grupe *Živo srebro* Zlatke Gieler „ljudi rado dojdu, ljudi se razveselu, ljudi dojdu skupa, a i to je ča

lipoga“ možemo zaključiti da su kazališne večeri mjesto ne samo kulturnoga, već i društvenoga života.

Uz zabavni karakter kazališnih večeri nastoji se stvoriti poveznica s Gradišćem, njegovim krajevima, ljudima i kulturnim bogatstvima kao što je to bilo u igrokazu *San Ivanjske noći* Williama Shakespearea u Uzlopu i dvojezičnome mjuziklu *Vila Mila* u produkciji velikoborištofske udruge KUGA. Dok je radnja Shakespearovog djela premještena u mjesto Uzlop u 14. stoljeću, radnja mjuzika *Vila Mila* smještena je u fiktivnome selu Žabinjak (njem. Krottendorf), a premisa radnje jest konflikt između života na selu i u urbanome naselju, ljubav i izgubljeni identitet. U recenziji „Hrvatskih novina“ proširuje se dublja problematika mjuzikla; Krottendorf zapravo predstavlja hrvatsko selo (njem. Kroatendorf) koje teži očuvanju vlastitog identiteta:

„... ki je u sadržaj upleo svoje skoro jur pol stoljeća bogato iskustvo s manjinskom situacijom u Gradišću, pred svim i u Velikom Borištofu i okolici. Da je iz Kroatendorf nastao Krottendorf, a iz toga u hrvatskom prijevodu pak Žabinjak to je jedan detalj. Drugo je jur stari problem odlaska mladine iz sela, a ipak opet i povratka ili barem želja za povratkom. U ovom je realnost vjerojatno pretekla ov kompleks, da grad asimilira i da selo konzervira i čuva (hrvatsku rič).“ (hrvatskenovine.at: *Ponovni dokaz: hrvatsko sridnje Gradišće je vokalna i glazbena superlativa*; pregledano 26.9.2017.)

7.5. Književnost

Iz televizijskog i novinskog korpusa proizlazi obrazac organiziranih književnih večeri, bilo da je povod odavanje počasti književnicima (primjerice književna večer s pjesnikom Vladimirom Vukovićem,) predstavljanje nakladničkih noviteta (poput kriminalističkog romana Roberta Novakovića) ili dramsko čitanje književnosti (npr. uz glumca Georgija Kustrića).

U reportaži iz emisije *Dobar dan Hrvati* o takozvanome *Literarnom otpodnevu* s Vladimirom Vukovićem odala se počast pjesniku koji pripada skupini „zgubljene pjesničke generacije“ gradišćansko-hrvatske književnosti. Prema riječima Franje Palkovića, jedne od važnih ličnosti iz povijesti Hrvatskog akademskog kluba, Vuković je „poznat starijoj generaciji, ali manje je poznat mladim Gradišćancem i Hrvatom“ pa se putem ovakve književne večeri mlađoj

gradišćanskoj publici nastoji približiti gradišćanskohrvatska književna tradicija. Prema izjavi samog Vukovića, svojevremeno aktivnoga člana Hrvatskog akademskog kluba, gradišćanskohrvatski književnici igrali su važnu ulogu u razvoju svog jezika, ali i u očuvanju svog identiteta.

„Na standard sam prošao kad sam došao u Hrvatski akademski klub. Mi smo naime tako mislili da se naš jezik mora razvijati, da mora se obogatiti, a to moremo mi samo s književnim jezikom jer iz nimškoga ne moremo uzeti, mi imamo tako toliko nimške riječi a onda preostane samo hrvatski jezik... Tamo mi je bilo važno da se ljudi angažiraju, da se domisle ča je jezik. Jezik je za pravo identitet jednog naroda. Ako se jezik izgubi, onda nema naroda.“ (Dobar dan Hrvati: 9.4.2017.)

7.6. Školstvo u Gradišću i aktivnosti za mlade

Iz analize korpusa proizlazi da gradišćanski Hrvati pridaju veliku važnost školstvu i obrazovanju na gradišćanskohrvatskome jeziku. Unutar školskog programa cilj je osnažiti gradišćanskohrvatski identitet već od predškolske dobi u vrtićima. Pedagoške ustanove u suradnji s kulturnim udruženjima i društvima nude djeci i mladima paletu programa i aktivnosti putem kojih potiču učenje hrvatskoga jezika i aktivno sudjelovanje u životu i kulturi gradišćanskih Hrvata. Televizijski magazin *Dobar dan Hrvati* prikazuje brojne reportaže koje se bave temama vezanim uz školstvo i obrazovanje mladih. Pored toga gradišćanskohrvatsku mladež podučava se i o njihovim hrvatskim korijenima kroz organizirane posjete u Hrvatskoj, bilo da je riječ o kratkim izletima, razmjenama učenika ili sudjelovanju na natjecanjima. Kao ogledni primjeri takvih reportaža izdvajaju se 11. natjecanje u recitiranju za osnovne škole Hrvatskog kulturnog društva i proslava 25. obljetnice postojanja dvojezične gimnazije u Borti.

Kroz natjecanja u recitiranju djeca se potiču na pravilno korištenje gradišćanskohrvatskoga jezika. Učenici pri tome obraćaju pažnju na izgovor i naglasak te na greške u govoru i recitiranju, kao što se može vidjeti u njihovim izjavama:

Julian Palatin: „...pak ti moraš paziti na izgovor od š, č, ć pak da dost glasno govoriš da te žiri čuje.“ (Dobar dan Hrvati: 9.4.2017.)

Vanja Hauptmann: „...dal dobro povidam, dal imam fajlinge...“(Dobar dan Hrvati: 9.4.2017.)

Elisabeth Kerstinger: „...ja mislim da je važno kod žirije kod pjesmice, da je dobro sprogovoriš i da mimiku načinjaš...“(Dobar dan Hrvati: 9.4.2017.)

Uz prethodno pripremljeno lirsko djelo učenici su također morali pročitati tekst pred tročlanim žirijem. Potom im se postavljaju pitanja iz priloženoga teksta čime se ujedno ispituje i čitanje gradišćanskohrvatskih tekstova i njihovo razumijevanje.

Ogledni je primjer škole s višejezičnim programom za gradišćanske Hrvate i dvojezična gimnazija u Borti koja nudi nastavu na trima obaveznim jezicima u svih osam razreda (na hrvatskome, mađarskome i njemačkome) te izbornu nastavu iz pet stranih jezika (engleski, francuski, latinski, ruski i španjolski). Djeca koja pohađaju školu ističu višejezičnost i kulturni pluralizam kao veliku prednost škole, a učenje stranih jezika smatraju prilikom za usavršavanje vlastitog jezika.

Teresa Becha, učiteljica: „Rasli smo, može se reći. Uvijek više djece, koje su jako motivirani i žele u principu što raditi. Njima je svejedno koji jezik govore, mi smo isto interkulturalni. To njima je normalno, jedan dan govorit hrvatski, mađarski ili roma. To je svejedno.“ (Dobar dan Hrvati: 21.5.2017.)

Dvojezične škole kao što je bortanska gimnazija ne potiču samo višejezičnost, već se u ovoj školi uči i o različitim kulturama, pogotovo o kulturi gradišćanskih Hrvata.

Yvonne Jandrišić, učiteljica: „Veseli me, da imamo toliko dica, ki ne znaju hrvatski, ali ipak dođu k nama, da kanu to naučit, da kanu nešto čut o našoj kulturi. I to je za mene najvažnije, da imamo i takve ljude, koji se tako zainteresiraju za naše društvo, da pošalju dicu k nama.“ (Dobar dan Hrvati: 21.5.2017.)

7.7. Gradišćanski Hrvati i pobožnost

Veliki dio svakodnevnice i važan čimbenik kulturnog identiteta Hrvata u Gradišću svakako je i katolička vjeroispovijest. Korpusi su prikazali da je Crkva uključena u život i društvene

aktivnosti gradišćanskih Hrvata i da gradišćanski Hrvati aktivno surađuju s Crkvom te sudjeluju na crkvenim i vjerskim događanjima. Mjesne župe i biskupije redovito organiziraju koncerte i druženja, a program koji nude najčešće je glazbene naravi, bilo da je riječ o nastupima crkvenih zborova, komornih sastava ili tamburaških skupina. Takve manifestacije bile su, primjerice, korizmena večer uz mješoviti crkveni zbor i gudački kvartet na Cvjetnu nedjelju u crkvi u Donjoj Pulji i proslava dvadeset i pete obljetnice crkvenog zbora u Velikom Borištofu na Uskrs uz praizvedbu „Mise sv. Josipa“. Pored glazbenog programa u sklopu nedjeljne mise izvodila se i dvojezična dječja produkcija pasijske igre u Uzlopu i Trajštofu.

Aktivnosti vezane uz vjerski život gradišćanskih Hrvata o kojima se najviše izvještavalo su hodočašća i križni putovi za građane. Hodočašća se održavaju raznim povodima, a konačno odredište obično je mjesna župa, crkva ili svetište gdje se potom održi sveta misa. Emisija *Dobar dan Hrvati* redovito najavljuje program hodočašćenja. Primjer takvog hodočašća bilo je u Lovretu povodom 750. godišnjice prvog imenovanja grada Pajngarta. Iz riječi pojedinaca, hodočašća su omiljena aktivnost gradišćanskih Hrvata gdje se mogu i međusobno zbližavati.

Sabine Pichler iz Pajngarta: „Ja rado marschieren va naturi. Meni se to vidi, kad se skupa muoli, jači, kad se skupa pominamo i se tako bolje upoznamo.“ (Dobar dan Hrvati: 7.5.2017.)

Mathias Blutmager iz Pajngarta: „Ja rado idem va ovakvoj grupi kad je kakva aktivnost va selu. Ja se pridružim tomu kad mi je u skupćini jako lipo. Pa ak je sad i za crikvu katoličanskoga, čak mi je to už lipše.“ (Dobar dan Hrvati: 7.5.2017.)

Ivan Karall, svećenik Pajngarta: „Mi smo putujući od rođenja do našega konca, do smrti smo senek na puti. Nikada ne prestanemo, senek smo negdji na puti prema višemu, prema Buogu.“ (Dobar dan Hrvati: 7.5.2017.)

7.8. O tisku na hrvatskome jeziku

U razdoblju istraživanja nije bilo mnogo objava vezanih uz tisak na gradišćansko-hrvatskome jeziku ili za gradišćanske Hrvate, ukupno samo dvije. Jedna je bila kratka objava da gradišćanski tjednik na njemačkome jeziku *BVZ (Burgenländische Volkszeitung)* od travnja 2017. godine

dobiva dvije stranice na hrvatskome jeziku, to jest da će uz članke raznog sadržaja na njemačkome jeziku stajati članci istoga sadržaja i na hrvatskome jeziku. Druga vijest bila je reportaža o prestižnoj nagradi „Mini Metron“ Hrvatskoga centra u Beču dodijeljenoj uredničkom timu hakovskog časopisa „Novi Glas“. HAK je oduvijek bio okružen mladim intelektualcima pa i aktualni tim njihovog tromjesečnoga časopisa vode i uređuju mladi Hrvati. Nagrada je dodijeljena uredničkom timu časopisa „Novi Glas“ kao priznanje za doprinos gradišćanskohrvatskoj zajednici te zbog raznolikog sadržaja prikladnog i dostupnog svim uzrastima.

Osim toga na televiziji i u novinama izvještavalo se i o novim naslovima namijenjenima mladima. I izdavačka djelatnost na hrvatskome jeziku posvećena je zadatku približavanja hrvatskog jezika najmlađoj generaciji gradišćanskih Hrvata. Predstavljene su dvije nove knjige za djecu na hrvatskome jeziku, trojezična slikovnica za djecu *Stari kostanj* (njem. *Der alte Kastanienbaum*) i knjiga za djecu *Demokratino* o demokraciji i djelovanju gradišćanskoga zemaljskog Sabora.

7.9. Analiza utjecaja njemačkoga jezika na gradišćanskohrvatski jezik

Jezik gradišćanskih Hrvata ono je čime se zajednica najviše ponosi. Unatoč mnogobrojnim pokušajima germanizacije i mađarizacije u gotovo 500 godina od doseljenja na prostore današnjeg Gradišća, uspjeli su se oduprijeti asimilaciji te održavaju jezik i jezičnu tradiciju iz „stare domovine“. Iako su održali hrvatski jezik u nehrvatskome okruženju, utjecaj njemačkoga jezika ipak se uočava u današnjemu jeziku gradišćanskih Hrvata. U ovome dijelu izdvojit ćemo primjere u kojima je najuočljiviji utjecaj njemačkoga jezika na hrvatski jezik Gradišća iz korpusa tjedne televizijske emisije *Dobar dan Hrvati*, časopisa *Glasiilo* i internetskoga tjednika *Hrvatske novine*. Također će se obraditi i stav gradišćanskih Hrvata o vlastitome jeziku i njegovoj ulozi u društvu.

7.9.1. Sintaksa

Već je spomenuto da pod utjecajem njemačke sintakse glagol u zavisnoj rečenici dolazi na kraju rečenice. Uočeni su takvi primjeri u korpusu. Opažen je i primjer položaja glagola na kraju nezavisne rečenice. Označeni su glagoli koji se nalaze na kraju rečenice ili zavisne surečenice.

„Mi kanimo čim šaroliki bit, od narodne muzike do tradicionalnih jačak do šlagerov se igrat.“ (Dobar dan Hrvati: 7.5.2017.)

„Ako je pak još nešto za viditi ča je ostalo, onda su se ova koč *mlada hrabra, trubava, napredna i provokantna* ljeta na svaki način isplatila.“ (hrvatskenovine.at: 18.5.2017.)

„...onda je bilo pitanje, ča ćeš se učit.“ (Dobar dan Hrvati: 21.5.2017.)

„A mi smo se do podne igrali, do otpodneva, četiri do šest uri smo se igrali.“ (Dobar dan Hrvati: 21.5.2017.)

„Nismo imali velike nesloge i ljudi su shvatili, ako kanimo što dostignut, onda moramo na jednu stranu užad vući.“ (Dobar dan Hrvati: 7.5.2017.)

7.9.2. Pasivne i atributne konstrukcije

Navedeni primjeri prikazat će upotrebu pasivnih rečenica i pasivnih parafraza koje se pojavljuju u gradišćanskohrvatskome jeziku po uzoru na njemački.

„Manfred Bugnyar od Socijaldemokratske stranke je pri sjednici općinskog tanača odibran za novoga načelnika Bijeloga Sela.“ (Dobar dan Hrvati: 4.9.2017.)

„Kašnje je u hrvatskom pismu upeljana slova *D*.“ (Glasilo 2017/1: 2)

„U produkciju *Vila Mila* je uvezano prik 50 mladih glumcev jačkarov, tancoreš i muzičarov iz Velikog Borištofa i okolice.“ (Dobar dan Hrvati: 30.4.2017.)

„Peljač delegacije je bio Ivan Heršić, ki je za ovu priliku dao napraviti posebnu zastavu.“ (Glasilo 2017/1: 4)

Prošireni atributi pojavljuju se u korpusu u znatno manjoj mjeri.

„U Rasporku rođeni Vuković je podučavao na osnovnih škola Pajngrta, Sigroba, Pandrofa, Čajte i na kraju na skupnoj osnovnoj školi Rasporka i Pajngrta.“ (Dobar dan Hrvati: 23.4.2017.)

„...ki je u sadržaj upleo svoje skoro jur pol stoljeća bogato iskustvo s manjinskom situacijom u Gradišću, pred svim i u Velikom Borištofu i okolici.“ (hrvatskenovine.at: 27.4.2017.)

7.9.3. Rekcija glagola i njemačke fraze

Uočena je česta uporaba glagolske rekcije po uzoru na njemački jezik. Glagol u gradišćanskome jeziku određuje padež imenici i on odgovara padežu njemačkog ekvivalenta. Nailazimo na doslovno prevedene rekcije glagola koje zahtijevaju objekt s prijedlogom (njem. *Präpositionalobjekt*) koji se javlja u njemačkome jeziku.

„Umjetnost štikanja ima posebnu fascinaciju za strastvenu šivalju (njem. *Faszination haben für etwas*, hrv. *zanimati se za nešto*).“ (Dobar dan Hrvati: 9.4.2017.)

„Zainteresirani se moraju do najkašnje 15. maja / svibnja registrirati pod www.zulassunglehramt.at (njem. *sich registrieren unter etwas*, hrv. *registrirati se na čemu*).“ (hrvatskenovine.at: 3.5.2017.)

„Prek sega se pominamo (sich unterhalten über jemanden/etwas, hrv. *spominjati se o komu/čemu*) svaki dan, svaki dan ča novoga.“ (Dobar dan Hrvati: 14.5.2017.)

Uočeni su i doslovno prevedeni primjeri semantičkih fraza s njemačkoga na gradišćanskohrvatski jezik.

„Vazmena emisija će začat pet minut po jednoj otpodne (njem. *fünf Minuten nach eins Nachmittag*, hrv. *jedan sat i pet minuta popodne*).“ (Dobar dan Hrvati: 9.4.2017.)

„Vani se ipak ne zna, ... je li će muzika igrat tako dugo kod predviđeno.“ (njem. *Musik spielen*, hrv. *svirati glazba*, ali u nekim hrvatskim dijalektima glagol *igrati* također se koristi u značenju *svirati*) (Dobar dan Hrvati: 7.5.2017.)

„I kako Vam se vidilo (njem. *Wie schien das Ihnen*, hrv. *Kako vam se činilo*)?“ – „Lipo, lipo.“ (Dobar dan Hrvati: 5.7.2017.)

„Ta tamburica je 42 centi velika (njem. *42 Centimeter groß*, hrv. *42 centimetra dugačka*)...“ (Dobar dan Hrvati: 9.4.2017.)

Govornica se bavi štikanjem, tj. izradom veza na tkaninama. Riječ *štikati* postoji i u hrvatskome standardnome jeziku, ali je posuđenica iz njemačkog jezika (njem. *sticken*). Prvi primjer prebacivanja *42 centi velika* upućuje na doslovno prevedenu njemačku konstrukciju *42 Centimeter groß* (hrv. *42 centimetara dugačka*)

7.9.4. Germanizmi i posuđivanje

U korpusu nailazimo na učestalu uporabu posuđenica, izvedenica i prevedenica iz njemačkoga jezika. Uporaba germanizama nije ograničena na jednu dobnu skupinu gradišćanskih Hrvata, već se primjećuje u svim generacijskim skupinama. Izdvojit ćemo nekoliko primjera za svaku skupinu germanizama uz koje ćemo navesti izvornu njemačku riječ i značenje na hrvatskome standardnome jeziku. Većina primjera pronađena je u emisiji *Dobar dan Hrvati* u govoru izvornih govornika, dok u člancima novina „Hrvatske novine“ koje teže uporabi gradišćanskohrvatskoga standardiziranog jezika gotovo ne postoje.

7.9.4.1. Posuđenice

Njemačke se posuđenice lako uočavaju u istraženome korpusu. U procesu posuđivanja riječi su se prilagodile gradišćanskohrvatskome jezičnome sustavu i na gramatičkoj i na ortografskoj razini. Navest će se samo neki primjeri.

„...dal dobro povidam, dal imam fajlinge (njem. *Fehler*, hrv. *greška*)...“ (Dobar dan Hrvati: 9.4.2017.)

„Svaki ima hendi (njem. *Handy*, hrv. *mobitel*), svaki ima teblet, svaki ima kompjuter i more pogledat za pet minut.“ (Dobar dan Hrvati: 14.5.2017.)

„Ja sam počeo kod farnika (njem. *Pfarrer*, hrv. *svećenik*, *župnik*), onda sam bio školar“ (Dobar dan Hrvati: 23.4.2017.)

„Od zemlje će fara (njem. *Pfarre*, hrv. *župa*) isto dostati još 40 tisuć.“ (Dobar dan Hrvati: 30.4.2017.)

„U okviru »Ljeta kulture Austrija-Hrvatska 2017« kulturno društvo Riječ-Boja-Ton poziva na klavierkonzert (njem. *Klavierkonzert*, hrv. *koncert za glasovir*).“ - Marina Drmača. (hrvatskenovine.at: 11.5.2017..)

7.9.4.2. Prevedenice

Prevedenice, i to doslovno prevedene njemačke riječi na gradišćanskohrvatski jezik, uočljive su u svakodnevnome govoru i u pismenoj komunikaciji. Najčešće je riječ o imenicama i glagolima koji su ili potpune prevedenice ili poluprevedenice.

„Peljač (njem. *Führer*, hrv. *voditelj*) delegacije je bio Ivan Heršić, ki je za ovu priliku dao napraviti posebnu zastavu.“ (Glasilo 2017/1: 4)

„Svaka mama ča drugo doprimi (njem. *zubringen*, hrv. *donijeti*), ili note i tak dalje.“ (Dobar dan Hrvati: 14.5.2017.)

„Kad ljudi mimo idu (njem. *vorbeigehen*, hrv. *prolaziti*), mi se pominamo s judi.“ (Dobar dan Hrvati: 14.5.2017.)

„A mi smo se do podne igrali, do otpodneva (njem. *Nachmittag*, hrv. *poslijepodne*), četiri do šest uri smo se igrali.“ (Dobar dan Hrvati: 21.5.2017.)

„Ja sam se jako veselila, da su recitali moje pjesme, obavezne, ali i *slobodnovoljne*.“ (njem. *freiwillig*, hrv. *dobrovoljan*)

7.9.4.3. Izvedenice

Izvedenice u gradišćanskohrvatskom jeziku nastale su prefiksno-sufiksalmom tvorbom od posuđene njemačke riječi koja se već prilagodila gradišćanskohrvatskome jezičnome sustavu. Češće su izvedenice nastale sufiksalmom tvorbom, a u odnosu na prevedenice i posuđenice u korpusu su manje zastupljene.

„HKD je 1. aprila u Malom Borištofu priredio svoje jur tradicionalno naticanje u kegljanju (njem. *Kegeln* i gh. *kegljati*, hrv. *kuglanje*).“ (Glasilo 2017/1: 1)

„U posebnoj sobi se ona bavi štikanjem (njem. *Sticken* i gh. štikati, hrv. vezenje) na različnim mašini.“ (Dobar dan Hrvati: 9.4.2017.)

„Znači niš nam dalo vrime da žena preuzeme i peljačtvo (njem. *Führer* i gh. *peljač*, hrv. *vodstvo*).“ (Dobar dan Hrvati: 30.4.2017.)

7.9.4.4. Ekvivalentne objasnidbenice

U internetskome izdanju tjednika „Hrvatske novine“ kao pisanomu mediju nađeni su primjeri gradišćanskohrvatsko-njemačkih ekvivalentnih objasnidbenica. U ovim slučajevima njemački ekvivalent koji objašnjava hrvatsku riječ stavljen je u zagradu uz hrvatsku riječ.

„S obzirom na primjenu (*Anwendung*) novih pravil, na svi granični prijelazi na putu van iz Hrvatske očekuju se gužve i zastoji, odnosno kolone.“ (hrvatskenovine.at: 13.4.2017.)

„Gužve (*Staus*) na granica, a Europska komisija poručuje da samo nastoji pomiriti sigurnosne zahtjeve i sustavnu kontrolu na granica.“ (hrvatskenovine.at: 20.4.2017.)

„Iz toga gledišća je i dosta smišno, ako se iz njegovih ust čuje „drugovi i drugarice“ (*Genossen und ...nossinen*)...“ (hrvatskenovine.at: 3.5.2017.)

7.9.5. Prebacivanje koda

Vrlo česta pojava u korpusu emisije *Dobar dan Hrvati* bio je fenomen prebacivanja koda. Primijećen je obrazac korištenja njemačkih riječi ili jezičnih cjelina u hrvatskim rečenicama koji se čini nefunkcionalno motiviran, tj. korisnici nisu bili svjesni prebacivanja s gradišćanskohrvatskoga na njemački jezik. U većini primjera prebacivanje koda javlja se uporabom riječi u izjavi. Iz primjera proizlazi da se najčešće radi o kratkim riječima poput čestica, priloga i veznika. Međutim i druge se vrste riječi pojavljuju u prebacivanju koda kod govornika. U ovim primjerima nema riječi „okidača“, govornici se u tom trenutku vjerojatno nisu mogli sjetiti hrvatskoga izraza ili se njemački izraz pojavio instinktivno. Osim navedenog, dodatno će se objasniti i druge pojave u primjerima.

„Meni bilo najteže da se jednoč postaviš na pozornicu i po prvi put za istinu da si ovde da igraš, a to je onda bilo sofort kraj. Sofort sve je išlo dobro.“ (Dobar dan Hrvati: 30.4.2017.)

Govornica je nastupala u dvojezičnome mjuziklu *Vila Mila*, govori o tremi koja je nastupila čim se popela na pozornicu, ali je brzo prošla. Nije se osjetilo zastajanje u govoru prije prebacivanja koda putem riječi *sofort* (hrv. *odmah, smjesta*) što upućuje na to da joj je njemačka riječ poznatija od hrvatske. Isto vrijedi i za sljedeći primjer u kojemu odgojiteljica govori kako djeca izradom vlastitih namaza od biljaka lakše samostalno uče. U oba puta čestica *schon* (hrv. *već*) upotrijebljena je bez spontano.

„Ja mislim schon da bi sa tako si bolje zapamtu, kad jednostavno oni to poberu, oni to sami načinju. I ta ukus onda i tu duhu, oni to dožividu a ja mislim da se onda to schon dobro zamierka.” (Dobar dan Hrvati: 9.4.2017.)

Sljedeća govornica navodi kako voli pješačenje, pogotovo hodočašća zbog njihovog društvenog i religijskog karaktera. Upotrijebila je glagol *marschieren* (hrv. *pješčiti*) koji je zadržao u neodređenom glagolskom obliku, to jest u infinitivu. Ne samo da je prebacivanje nemotivirano, već i sama riječ nije morfološki prilagođena kontekstu rečenice.

„Ja jako rado marschieren va naturi, meni se vidi, kad se skupa muoli, jači, kad se skupa pominamo i se tako bolje upoznamo.“ (Dobar dan Hrvati: 5.7.2017.)

Daljnji primjer upućuje također na nemotivirano prebacivanje koda, ali govornik je osvijestio prebacivanje na njemački te se ispravio usred izjave. Međutim nije se ispravio kada je upotrijebio njemački veznik *also* (hrv. *dakle*).

„Meni se super vide, osobito meine-moja nećakinja Sophie, also ja se veselim da je ona tako super to prispravila.“ (Dobar dan Hrvati: 23.4.2017.)

U posljednjem primjeru do prebacivanja koda došlo je putem takozvanog „okidača“.

„Pred turnierom si dielam različne športske Übunge. Na primjer Liegestützen, Kniebeugen... Noge su jako wichtig also kod Tischtennisa.“ (Dobar dan Hrvati: 21.5.2017.)

U navedenome primjeru riječ je o polazniku osnovne škole koji se bavi stolnim tenisom. Riječ *turnir* izgovorena je njemačkim naglaskom te je poslužila kao „okidač“ za prebacivanje koda. Primjeri *športske Übunge* (hrv. *vježbe zagrijavanja*), *Liegestützen* (hrv. *sklekovi*), *Kniebeugen*

(hrv. čučnjevi) i *Tischtennis* (hrv. *stolni tenis*) dio su športskog vokabulara i rezultat prebacivanja koda putem „okidača“.

8. Kulturna medijacija u muzejima

Kulturna medijacija u muzejskim i srodnim institucijama podrazumijeva stvaranje odnosa između muzeja, odnosno izložbe, kulture i posjetitelja. Materijalna i nematerijalna kultura koja je uz pomoć ostalih medija oblikovana u izložbeni sadržaj ima ulogu posredovanja te tumačenja odabrane kulture ili kultura, što potiče interpretaciju i jača kulturnu kompetenciju posjetitelja. Kulturna medijacija u muzejima omogućava pristup zbirkama, a provodi se sukladno s muzejskim poslanjem. Medijacija je komunikativan proces koji uključuje interakciju i sudjelovanje, ali je i poveznica između različitih načina razmišljanja i djelovanja u svrhu stvaranja vlastitog razumijevanja. Ona također preuzima reproduktivnu funkciju približavanjem kulture ljudima, uklanjanjem odbojnosti prema muzejima i stvaranjem osviještene publike. Edukacija i medijacija posjeduju i pedagošku i političku ulogu, u muzejima olakšavaju pristup kulturi i nude sudjelovanje u njoj. Također formiraju muzeje i odražavaju ga kao javni prostor s vlastitim društvenim značenjem (mediamus.org: *Kulturvermittlung / Bildung und Vermittlung im Museum*; pregledano 6.9.2017.). Posrednik u kulturnoj medijaciji (eng. *mediator*) ima zadaću povezivanja kulturnog područja i publike, a njegovo se djelovanje temelji na poznavanju publike, sadržaja, okoline i na njegovoj sposobnosti da vodi aktivnosti, dizajnira, organizira i vodi projekte (Fourcade 2014: 5-6).

9. Izložba kao komunikativni medij

Da bi se objasnila uloga izložbe kao komunikacijskog sredstva, definirat će se pojmovi komunikacije i izložbe. Prema Maroeviću (2005: 13) „komunikacija je proces prenošenja poruka koji se ostvaruje u komunikacijskom vremenu. (...) U tom se procesu s jedne strane nalazi pošiljalatelj, a s druge primatelj poruke.“ Stransky (1970b: 61, prema Maroević 1993: 167) posebno izdvaja pojam muzejske komunikacije koji se javlja u trima oblicima: prezentativna komunikacija kao najčešći oblik (muzealna ekspozicija, muzejska izložba i izložba), komunikacija edicije za koju kaže da je „vremenski i prostorno ograničena i praktički neponovljiva“ (sekundarna dokumentacija) i oblik opće komunikacije koji se može primjenjivati, ali nije specifičan za muzejsku djelatnost (predavanja, televizijski prilozi i koncerti u muzejima).

Maroević (1993: 167) kao glavni oblik muzejske komunikacije navodi izložbu koju Van Mensch definira kao „rezultat procesa selekcije i manipulacije informacijama, gdje posjetitelj prihvaća sudove i interpretacije kojima muzej kao medij određuje značenje. Ona izrasta iz interakcije između ideje i stvari, pri čemu stvar čini prostor, primarni muzejski i sekundarni muzejski materijal, a ideju cilj, strategija, stil i tehnika izložbe“.

Komunikacija putem izložbe se može objasniti s pomoću Težakovog modela oblika ljudskog komuniciranja. Naime, Težakov E-T-Ak-S-A kompleks prikazuje put komuniciranja poruke od emisije (E) koju nose kreatori izložbe do apsorpcije (A) u posjetitelja. Između emisije i apsorpcije razlikujemo procese transmisije (T) s pomoću muzeoloških pomagala za prijenos informacija, akumulacija (Ak) kao prikupljanje građe za izložbu i selekcije (S) kao kreativni odabir građe. Cilj je komunikacije u izložbi kroz navedeni model prenijeti bit primarne poruke kreatora izložbe do primatelja (Maroević 1993: 200).

Komunikacija putem izložbe uključuje muzejske predmete kao „dokumente stvarnosti iz koje je izlučen i koji djeluje u muzealnoj stvarnosti“ i muzealnost kao „sadržaj i značenje muzejskog predmeta koji u muzeju ima svoj informacijski prostor“ (Maroević 1989: 90).

Maroević (1999: 28) razlikuje dvije vrste informacija koje muzejski predmeti i zbirke mogu sadržavati: znanstvene (selektivne) i kulturne (strukturalne). Znanstvene informacije proizlaze iz povijesti umjetnosti, arheologije, antropologije, etnologije i prirodnih i tehničkih znanosti. One teže preciznosti, objektivnosti, vjerodostojnosti i etički su neutralne i istinite. S druge strane muzeologija se bavi kulturnim informacijama koje same po sebi nemaju strogo određen sadržaj, već se one kreiraju u interakciji s fizičkom ili socijalnom okolinom. Otkrivaju sekundarno značenje predmeta kao što su vrijednost, smisao, značajnost i nužnost.

Prema Deanu (1996: 4-5) muzeološka motivacija za izlaganje jest ponuditi predmete i informacije potrebne kako bi se potaknulo učenje u posjetitelja. Izložbe mogu biti od ekstremno usmjerenih na predmete pa do ekstremno usmjerenih na koncept. Vodeću ulogu u prvome tipu izložbe nose predmeti, tj. zbirke za koje interpretacija nije nužno potrebna, dok kod drugog tipa izložbe predmeti ili nisu potrebni ili sadrže minimalnu važnost, a fokus je na sadržaju i namjeri koji se postižu tekstovima, grafičkim dizajnom, fotografijama i drugim didaktičkim materijalima. Iz ovoga se izdvajaju dvije vrste izložbe s obzirom na pristup i cilj. Tematske izložbe koriste

zbirke koje imaju neku temu i uz njih se nude osnovne informacije. Edukativne izložbe kao nositelj izložbe koriste sadržaj, a predmetima se služe u manjoj mjeri (omjer je sadržaja i predmeta otprilike 3:2).

Predmeti i informacije koji proizlaze iz predmeta podložni su interpretaciji. Interpretacija je, prema Deanu (1996: 6), čin ili proces objašnjavanja ili razjašnjavanja (eng. *explaining i clarifying*), prevođenja (eng. *translating*) ili predstavljanja (eng. *presenting*) osobnoga razumijevanja teme ili predmeta.

Dean (1996: 7) također navodi kako se muzeji temelje na opipljivim dokazima kulturnoga i znanstvenoga napretka čovječanstva, a misija edukacije u muzejima postiže se postavljanjem javnih izložbi. Informacije predstavljene u takvome okruženju u kojemu posjetitelji mogu učiti vlastitim ritmom na način koji pobuđuje znatiželju i rezultira time da posjetitelji pozitivno reagiraju na učenje.

10. Učenje putem izložbe

Nakon što smo definirali izložbu kao komunikacijsko sredstvo, važno je istaknuti i edukativnu ulogu koju izložba može imati. Hooper-Greenhill objašnjava važnost edukacijske uloge muzejske izložbe u društvu jer se s pomoću nje gradi uspješan odnos sa svojim posjetiteljima. Tijekom 19. i velikog dijela 20. stoljeća učenje u muzejima podrazumijevalo je prenošenje stručnog i objektivnog znanja putem izložbi u obliku „autoritativnih didaktičkih izloga“. Danas je muzej prestao biti isključivo „knjiga ili enciklopedija“ i pretvorio se u „složenu kulturnu organizaciju“ s velikim edukacijskim potencijalom. Težište se promijenilo s prijenosa informacija na omogućavanje posjetitelju da oblikuje znanje prema vlastitim kriterijima, što znači da je muzejska djelatnost sve više usmjerena na korisnika, a ne samo na predmete. Stoga je uloga današnjih muzejskih izložbi pripremiti odgovarajuće edukacijsko okruženje koje je od važnosti i u okvirima formalnog učenja, samousmjerenog učenja i obiteljskog učenja (Hooper-Greenhill 2004: x-xiii).

Maroević (1993: 206) objašnjava da, osim što izložba prenosi određeno znanje, posjetitelji tijekom posjeta izložbi generiraju i novo znanje. Citira Neuratha (1974. u R. Miles 1988: 84 prema Maroević 1993: 206) koji ističe da važnu ulogu u ovome procesu prijenosa znanja ima

muzejski stručnjak koji prikupljene i odabrane informacije koje želi prenijeti javnosti treba prilagoditi na razumljiv način kako bi ih posjetitelj mogao „povezati s općim znanjem“. Maxim (u Hooper-Greenhill 2004: 106) opisuje učenje putem triju modela kontakta sa sadržajem. Simbolički se model (eng. *symbolic mode*) pojavljuje najčešće u pisanome obliku i podrazumijeva shvaćanje sadržaja. Ikonički model (eng. *iconic mode*) koristi prikaz znanja putem fizičkih predmeta, filmova i drugih sredstava s ciljem što realnije ilustracije edukativnoga sadržaja. Posljednji, model uključivanja (eng. *enactive mode*), potiče učenje putem autentičnih predmeta, događanja, ideja i ljudi.

Prema Deanu (1996: 26-30) sposobnost je muzejske izložbe privlačenje pažnje posjetitelja i poticanje aktivnoga sudjelovanja kako bi na najučinkovitiji način utjecala na učenje. Navodi kako ljudi prikupljaju informacije na tri temeljna načina: riječima, dojmom i vizualnim podražajem. Prikupljanje informacija riječima zahtijeva najveći mentalni napor u ljudi, dojam putem okusa, dodira, mirisa i sluha djeluje izravno i potiče asocijaciju, dok je vizualni podražaj najupečatljivija metoda prikupljanja informacija. Prikupljene informacije obrađuju se u lijevoj i desnoj strani mozga na dva potpuno drugačija načina. Lijeva strana mozga usmjerena je na učenje definicija i logično zaključivanje, dok desna strana mozga potiče apstraktno razmišljanje i vizualizaciju, a simultanim djelovanjem na obje strane mozga muzejske izložbe potiču brže i uspješnije učenje.

10.1 Falk i Dierking: Interaktivno muzejsko iskustvo

Falk i Dierking primjenjuju tzv. „model interaktivnog iskustva“ na učenje u muzeju kako bi se stvorila bolja slika cjelokupnoga muzejskog iskustva iz perspektive posjetitelja. Muzejski posjet definiraju kao interakciju između triju konteksta: osobnog, društvenog i fizičkog. Svaki je osobni kontekst jedinstven i ujedinjuje znanje, iskustvo, interese, motivaciju i brige posjetitelja kako bi se lakše odredilo što posjetitelji traže od muzejskog posjeta. Društveni kontekst pokazuje kako posjetitelji doživljavaju muzejski posjet u različitim vrstama grupa (npr. djeca na školskome posjetu i djeca s roditeljima) i u interakciji s muzejskim osobljem. Fizički posjet podrazumijeva interakciju posjetitelja s fizičkim prostorom muzeja, od njegovoga vanjskoga izgleda do unutarnjega rasporeda predmeta po izložbenome prostoru. Posjetitelj stvara svaki od ovih konteksta, a njihova međusobna interakcija čini cjelokupno muzejsko iskustvo posjetitelja.

Muzejsko iskustvo javlja se u fizičkome kontekstu (muzej ili prostor izložbe), unutar tog fizičkog konteksta nalazi se posjetitelj koji doživljava svijet kroz osobni kontekst, a dijeljenjem tog iskustva s drugima stvara se zajednički društveni kontekst (Falk i Dierking 1992: 1-4).

Učenje u muzejima neprekidan je aktivni proces prilagođavanja informacija unutar društvenog, fizičkog i osobnog konteksta; na učenje se treba gledati kao dinamičan proces koji se javlja unutar triju konteksta modela interaktivnog iskustva. Falk i Dierking koriste pojam *smisljeno učenje* (eng. *meaningful learning*) Davida Ausubela i primjenjuju ga na muzejski kontekst. Smisljeno učenje Ausubel definira kao povezivanje novih informacija s postojećim znanjem, na taj bi se način osoba mogla dugoročno prisjećati sadržaja i primijeniti ga u novim situacijama i na novim problemima. Unutar muzejskoga konteksta smisljeno učenje podrazumijeva promatranje predmeta, čitanje legendi, ali i razgovor s drugim posjetiteljima, a personalizirane informacije unutar fizičkoga, osobnoga i društvenoga konteksta posjetitelji trajno pohranjuju te su im dostupne dugo nakon posjeta muzeju. Muzeji nude bogato iskustvo koje zahvaća sva osjetila, pogotovo primjenom interaktivnih predmeta i sadržaja koji nude jasnije razumijevanje sadržaja (Falk i Dierking 1992: 114).

U fazi dizajniranja izložbe stručnjaci trebaju postaviti ciljeve za izložbu u cijelosti (ali i za svaku cjelinu izložbe zasebno) koji će utjecati na misli, osjećaje i učenje posjetitelja primjenjujući sva tri koncepta modela interaktivnog iskustva. Iz tog modela proizlazi devet principa koji se koriste pri postavljanju ciljeva muzejskih stručnjaka:

1. Svaki posjetitelj uči na drugačiji način i interpretira informacije prema prethodno stečenome znanju, iskustvima i vjerovanjima, što znači da muzejski stručnjaci trebaju dizajnirati izložbu na način da nudi prikladan sadržaj za sve profile posjetitelja (od redovnih do rijetkih, od školovanih do neškolovanih...).
2. Svi posjetitelji personaliziraju muzejsku poruku na način da stvaraju vlastito iskustvo i razumijevanje sadržaja. To se postiže postavljanjem predmeta u odgovarajući i razumljiv kontekst koji znatno potiče razumijevanje značenja i vrijednosti predmeta.

3. Svaki posjetitelj dolazi s vlastitom pretpostavkom o tome što može očekivati od muzejskog posjeta, tj. oni očekuju zabavne i edukativne elemente koje treba pružati kroz fizičku i intelektualnu interakciju.
4. Većina posjetitelja odlazi u muzej u grupi, a iskustvo pojedinaca posredovano je tom grupom; treba nuditi aktivnosti i izložke koji potiču grupno sudjelovanje.
5. Na posjetiteljevo iskustvo u muzeju utječu i prisutno muzejsko osoblje i drugi posjetitelji.
6. Muzeji privlače posjetitelje jer posjeduju predmete izvan njihovog svakodnevnog iskustva.
7. Na posjetitelje utječe fizički aspekt muzeja, od arhitekture do ambijenta, mirisa i zvuka.
8. Posjetitelji se susreću s raznolikim sadržajem od kojeg pamte samo maleni dio, stoga treba prilagoditi grafički prikaz i uporabu skupe multimedijalne opreme koji će poticati znatiželju posjetitelja.
9. Na posjetiteljevu pažnju utječu lokacija izložbe i orijentiranje u muzeju: izložbe koje će privući rijetke posjetitelje treba postaviti bliže ulazu u muzej, a u samoj izložbi treba izbjegavati izolaciju pojedinih predmeta od njegovog konteksta kako se ne bi izgubilo njegovo značenje (Falk i Dierking 1992: 135-150).

Kao razloge za posjet muzeju Falk i Dierking navode društveno-rekreativne, edukativne i one iz poštovanja, to jest ljudi odlaze u muzeje kako bi se zabavili, obrazovali i divili nečemu nesvakidašnjemu (1992: 14-15). Muzejsko iskustvo započinje odlukom da se želi posjetiti željeni muzej, ono se sastoji od priprema prije dolaska u muzej, svih interakcija u muzeju, od onih s predmetima pa do onih s muzejskim djelatnicima i drugim posjetiteljima te od uspomena nakon posjeta muzeju, bilo da je riječ o cijeloj izložbi ili dijelu izložbe, suvenirima, ali i o načinima kako te uspomene utječu na sva buduća životna iskustva (1992: 84).

10.2 Multimodalno učenje na izložbi

Multimodalnost je pojam koji označava „korištenje svih značenjskih resursa koji su na raspolaganju tijekom komunikacijskog čina ili edukacijske situacije u određenome društveno-kulturnome kontekstu, a uključuju, osim jezika kao dosad dominantnog modusa, i artefakte,

mape, modele, fotografije, boju, teksturu, glazbu, geste, izraze lica, pokrete tijela i sl.“ (Jewitt 2012, prema Miklošević i Zlodi 2014: 136). Uz njega se veže termin multimedijalnosti, pri čemu se medij odnosi na materijalni prikaz nekog od gore navedenih modusa. U izložbi se multimodalnost ostvaruje korištenjem raznovrsnih novih medija kao što su slike i fotografije, videosnimke, glazba i zvučni efekti, što znači da fizički predmeti u muzejima nisu jedini koji posjetiteljima predstavljaju izvor znanja. Također se uporabom informacijske tehnologije omogućava novi i drugačiji pristup znanju. Predmeti nisu više podložni isključivo promatranju jer informacijska tehnologija nudi interakciju s njima na mnogobrojne načine. Ono što obilježava interaktivnost informacijske tehnologije na izložbi je pružanje mogućnosti izbora i povezivanja znanja čime se potiče samostalno istraživanje predstavljenoga sadržaja. Isti autori ističu važne značajke digitalnih interaktivnih sadržaja u muzejskome kontekstu predstavljenih iz perspektive korisnika s obzirom na proizvodnju sadržaja. Takvo korištenje digitalnih interaktivnih sadržaja u izložbi otvara mogućnosti prevladavanja prostornih i vremenskih barijera, korištenja različitih interpretacijskih slojeva i manipulacije sadržaja, odabira personaliziranog sadržaja oblikovanog prema različitim korisničkim profilima, učenja putem korisničke komunikacije i suradnje te učenja kroz igru i zabavu (Miklošević i Zlodi 2014: 136-151).

11. Faze realizacije izložbe

Dean (1996: 9-18) koristi tzv. projektni model (eng. *project model*) kojim ilustrira razvojni tijek programa, a primjenjiv je i na razvoj muzejske izložbe. Model je podijeljen na četiri glavne faze i nekoliko podstadija – konceptualnu fazu (eng. *conceptual phase*), razvojnu fazu (eng. *development phase*), funkcionalnu fazu (eng. *functional phase*) i fazu procjene (eng. *assessment phase*). U svakoj fazi tri su osnovne vrste aktivnosti (eng. *tasking areas*). Te su tri aktivnosti usmjerene na proizvod (zbirka predmeta i njihova interpretacija), na upravljanje (pribavljanje potrebnih resursa i osoblja) i na koordinaciju (usmjeravanje svih aktivnosti istom cilju).

Za potrebe ovog rada istražiti će se isključivo aktivnosti usmjerene na proizvod. Objasniti će se ukratko svaka od četiriju glavnih faza projektnoga modela, s time da će se daljnji tijek rada posvetiti konceptualnoj i razvojnoj fazi planiranja izložbe. Konceptualna faza projekta nalazi se na početku modela i služi prikupljanju ideja. Izložbe započinju idejama koje mogu potjecati iz raznih izvora (muzejsko osoblje, prijedlog posjetitelja, aktualna događanja...), a trebaju biti u

okvirima muzejske misije, muzejske politike i potrebe zajednice kako bi se u konačnici odabrala ideja koja će se realizirati kao izložba. Razvojna faza je faza realizacije izložbe, a sastoji se od stadija planiranja (eng. *planning stage*) i stadija izrade (eng. *production stage*). Postavljaju se standardi za izradu izložbe, određuju se ciljane skupine ili skupine posjetitelja i ciljevi izložbe te potom slijedi istraživanje, pisanje scenarija, određenje vizualnog dizajna i oblikovanje edukativnog i promocijskog programa koji vodi finaliziranju izložbe. Funkcionalna faza nastupa nakon otvaranja izložbe javnosti i sastoji se od dvaju stadija. Operacijski stadij (eng. *operational stage*) podrazumijeva dnevne aktivnosti vođenja i upravljanja izložbom kao što su pristupnina, zaštita i sigurnost zbirke, ali i osoblja i posjetitelja, provođenje programa, vodstva, predavanja, demonstracija i dodatnih muzejskih aktivnosti te ocjenjivanje uspješnosti putem anketnih upitnika i neformalnog zapažanja. Drugi stadij, tj. zaključni stadij (eng. *terminating stage*) slijedi nakon operacijskog stadija kada izložba prestaje biti dostupna javnosti. Aktivnosti su u ovome stadiju rastavljanje izložbe, dokumentiranje prijenosa zbirke i pakiranje zbirke kako bi se poslala na drugu lokaciju, bilo da je riječ o muzejskoj čuvaonici ili nekoj drugoj instituciji kojoj se zbirka šalje. Posljednja faza je faza procjene. Ocjenjuje se koliko je izložba uspjela postići svoje izvorne ciljeve, a ta prosudba služi kao nova polazišna točka za unaprjeđenje budućih izložbi. Aktivnosti su unutar faze procjene ocjenjivanje izložbe sa stajališta „gotovog proizvoda“, tj. odgovaranje na pitanje je li izložba postigla prethodno postavljene javne i edukacijske ciljeve i razinu posjećenosti. Ova faza sadrži i ocjenu adekvatnosti sustava za održavanje i zaštitu zbirke, te određivanje procesa planiranja i provođenja izložbe, tj. procjena cjelokupnog procesa realizacije izložbe od začetne ideje do konačnog proizvoda.

Maroević (1993: 229) razlikuje četiri faze u procesu izrade izložbe. Prvu fazu naziva *sinopsis* ili formuliranje ideje nakon čega slijedi faza pisanja *scenarija* koji sadržava konkretan muzejski materijal za predstavljanje formulirane ideje. Slijedi izrada dvodimenzionalne ili trodimenzionalne *makete* koja predočava prostorni raspored izložbenih predmeta zbirke što na kraju rezultira „čitljivom i prohodnom izložbom stalnog postava“, tj. *muzejske izložbe*.

12. Ciljana publika

Tijekom izrade izložbe važno je imati na umu komu će se izložba obraćati. Ciljana publika muzejskih izložbi definirala se prema demografskim obilježjima kao što su starost, nacionalna

pripadnost, zanimanje itd. Međutim, pri kreiranju edukativnog sadržaja treba primijeniti razvojni pristup prema kojemu se muzejska publika može podijeliti u tri velike dobne skupine. Prvu dobnu skupinu čine djeca osnovnoškolske dobi koju karakterizira veća potreba za interakcijom sa sadržajem te se preporuča izbjegavati prikaz sadržaja isključivo putem tekstualnih informacija. Izložba bi se isto tako trebala usredotočiti na nekoliko predmeta koji će privući pažnju djece te će predstaviti ideju koja je njima važna i razumljiva. Sljedeću skupinu čine tinejdžeri koji oblikuju sebe kao pojedince kroz interakciju u grupi te bi se muzeji trebali usmjeriti grupnim posjetima. Sadržaj namijenjen ovoj ciljanoj publici trebao bi se fokusirati na univerzalna ljudska iskustva te omogućiti razgovor i dijeljenje mišljenja o njima relevantnim temama. Posljednju skupinu čine odrasle osobe koje preuzimaju više odgovornosti za vlastito učenje te biraju sadržaj na temelju vlastitih interesa i potreba. Treba imati na umu da ovo nije homogena skupina, već da se i ona razlikuje prema zanimanju, spolu, socijalnoekonomskom statusu, obrazovanju i podrijetlu (Jensen prema Hooper-Greenhill 2004: 110-115). Ipak, Gunther (prema Hooper-Greenhill 2004: 121) izdvaja neka zajednička obilježja učenja odraslih posjetitelja: veća je razina neovisnosti i samousmjerenosti u odabiru prilika za učenje, zbog bogatijeg životnog iskustva imaju bogatiji temelj za učenje, društvena ih uloga motivira za odabir pojedinih aktivnosti učenja i biraju sadržaj koji nudi odgovore vezane uz specifične probleme koji ih zanimaju.

13. Edukativna izložba o gradišćanskohrvatskom jeziku kao studiji slučaja

Ovaj dio rada bavit će se izradom edukativne izložbe o gradišćanskohrvatskome jeziku. Teorija učenja putem izložbe primijenit će se na prikupljeno znanje o gradišćanskim Hrvatima i njihovome jeziku kako bismo sastavili sinopsis i scenarij za edukativnu izložbu uz tlocrt gotove izložbe. Sinopsis izložbe definirat će temu izložbe, tematske cjeline, ciljanu publiku te edukacijske ciljeve izložbe, tlocrt će prikazati prostornu raspodjelu i redosljed tematskih cjelina, dok će se scenarij posvetiti razrađenom konceptu izložbe. Razradit će se pojedine tematske cjeline, znanje koje će prikazati i odabir pomagala koja tome služe, kao i edukacijski ishodi svakog elementa izložbe.

13.1 Sinopsis izložbe

Izložba bi se bavila gradišćanskohrvatskim jezikom kao jezikom manjine koja je napustila hrvatske prostore prije nešto manje od petsto godina i naselila današnje prostore austrijske savezne zemlje Gradišće i glavni grad Austrije, Beč, ali i prostore zapadne Mađarske i Slovačke, s time da bi se izložba posvetila gradišćanskohrvatskomu jeziku u Austriji gdje se danas nalazi najveći broj gradišćanskih Hrvata. Unatoč brojim pokušajima jezične i kulturne asimilacije, hrvatska manjina u Gradišću uspjela je održati svoj jezični identitet, a time ujedno i kulturni, s time da će se prikazati status jezika kroz povijest i danas.

Izložba bi bila podijeljena u nekoliko tematskih cjelina u čijemu je središtu gradišćanskohrvatski jezik. Prve dvije cjeline navele bi geografski prostor na kojemu se koristi jezik i broj govornika koji se njime služe. Nakon objašnjenja povijesne podloge dolaska hrvatskoga jezika na prostore današnjeg Gradišća, predstavljani bi bili čimbenici koji su utjecali na razvoj i održavanje gradišćanskohrvatskoga jezika i o osobitostima gradišćanskohrvatskoga jezika danas. Težište izložbe bilo bi na statusu gradišćanskohrvatskoga jezika kao ugroženoga jezika kojemu prijete izumiranje i na važnosti zaštite ugroženog jezika manjine koji odražava njihov kulturni identitet. Posljednja tematska cjelina prikazala bi udruge koje kao svoj cilj vide očuvanje gradišćanskohrvatskoga jezika, ulogu narodne glazbe u održavanju jezičnoga i kulturnoga identiteta te javne medije na gradišćanskohrvatskome jeziku, čime bi se ujedno priopćilo kako gradišćanski Hrvati u Austriji danas njeguju jezik.

13.2 Ciljevi izložbe i ciljana publika

Na primjeru gradišćanskohrvatskoga jezika izložba bi podučila posjetitelje o važnosti vlastitoga jezika jer kroz jezik se ujedno formira identitet nacionalne manjine. Naučili bi da je jezik nacionalne manjine podložan promjenama na svim jezičnim razinama pod utjecajem jezika nove sredine. Posjetitelji bi također naučili da brojne povijesne, društvene i političke okolnosti ugrožavaju opstanak svakog manjinskog jezika te da jezik manjine u takvim uvjetima opstaje jedino ako se sama nacionalna manjina aktivno bori za prava i opstanak svoga jezičnoga i kulturnoga identiteta.

Izložba je osmišljena za individualne posjete bez vodstva i bila bi otvorena široj javnosti. Međutim, ciljana su publika izložbe odrasle osobe, pogotovo one koje pokazuju interes za jezike i kulturu te povijest i život nacionalnih manjina. Budući da bi bila riječ o gradišćanskohrvatskome jeziku kao jeziku hrvatske manjine, izložba bi bila namijenjena i osobama koje žele proširiti svoje znanje o hrvatskom identitetu i jeziku izvan granica Republike Hrvatske.

13.3 Lokacija i prostorni raspored tematskih cjelina izložbe

Izložba bi se postavila u Etnografskome muzeju u izložbenome prostoru u prizemlju muzeja, međutim iskoristila bi se samo lijeva uža polovica prostora. Dizajn izložbenog prostora posjetitelje bi vodio kroz prostor od početka izložbe do samoga kraja, što znači da bi slijed kretanja kroz izložbu bio vođen samom izložbom. To bi se postiglo postavljanjem pregrade koja bi zatvarala prostor tako da omogućí posjetiteljima jedan smjer kretanja. Na ulazu u izložbeni prostor posjetitelje bi dočekaó tlocrt izložbe kako bi se upoznali i s prostorom i temama kojima se izložba bavi. Osim toga, na zidovima bi se nalazili putokazi koji će korisniku ukazivati i na smjer kretanja po izložbi i na tematsku cjelinu koja slijedi.

Prvi zid izložbenoga prostora obuhvatio bi prostornu rasprostranjenost jezika, broj govornika i povijesnu kartu migracije stanovništva. Sljedeći zid, ujedno i najuži, predstavio bi utjecaje njemačkoga jezika na gradišćanskohrvatski jezik te povijesni pregled čimbenika koji su utjecali na njegov razvoj. Posljednji zid koji bi se koristio pokrio bi teme ugroženosti i zaštite jezika te

današnjeg zalaganja zajednice u nastojanju da se jezik održi kroz društveni angažman. U sredini prostora nalazio bi se medijski kutak s novinama i ekranom koji bi poslužio kao pregrada.

13.4 Scenarij izložbe: Borba za opstanak gradišćanskohrvatskoga jezika u Austriji

Nakon provedenog istraživanja o gradišćanskim Hrvatima i njihovome jeziku uslijedilo je pisanje sinopsisa izložbe u kojemu su se definirale tematske cjeline izložbe, njezin edukacijski ishod i ciljana publika. Sljedeći stadij, ujedno i posljednji dio ovog rada, sastavljanje je scenarija izložbe. U njemu će se detaljno opisati tijek izložbe, počevši od samog ulaza pa sve do izlaska iz izložbenoga prostora. Naslov izložbe glasio bi *Borba za opstanak gradišćanskohrvatskoga jezika u Austriji*. U scenariju izložbe posvećujemo se sadržaju pojedinih tematskih cjelina, uporabi multimedijalnih pomagala i ishodima edukacije za svaku tematsku cjelinu i njen resurs. Tekst izložbe bio bi pisan u prvome licu množine čime bi se ostavio dojam osobnog kontakta između posjetitelja i gradišćanskih Hrvata.

13.4.1 Što je gradišćanskohrvatski jezik?

Na ulazu u izložbu posjetiteljima bi se predstavio gradišćanskohrvatski jezik kao regionalna varijanta hrvatskoga jezika kojom se služe gradišćanski Hrvati kao potomci Hrvata koji su prije gotovo petsto godina napustili tadašnje hrvatske prostore. Navela bi se i uloga gradišćanskohrvatskoga jezika kao upravnoga i liturgijskoga i obaveznoga nastavnoga jezika manjine u Austriji. Posjetiteljima bi se objasnilo da su gradišćanski Hrvati uspjeli održati jezični i kulturni identitet sve do danas. Iako se uspio održati na prostorima dominantnoga njemačkoga jezika, danas mu prijete izumiranje. Posjetitelji bi usvajali informacije putem simboličkog modela učenja, dakle putem teksta. Tlocrt izložbe prikazao bi se već na početku same izložbe, kao i naslovi tematskih cjelina te njihov raspored na izložbi. Tlocrt bi bio ilustriran dvodimenzionalno jer posjetitelji lakše vizualiziraju prostor vizualnim podražajem. Iz samih naslova prikazanih u legendi tlocrta posjetitelji bi stvorili sadržajnu sliku o sadržaju izložbe.

13.4.2 Gdje se govori gradišćanskohrvatski jezik?

Ova bi tematska cjelina prvo predstavila geografski prostor na kojemu se koristi gradišćanskohrvatski jezik. Na zid bi se postavio dodirni ekran s natpisom „Istraži gdje se govori gradišćanskohrvatski jezik“ i tipkom za pokretanje. Dodirom na tipku prikazala bi se karta Europe, a bojom bi se istaknulo područje koje naseljavaju gradišćanski Hrvati. Uz desni rub ekrana nalazile bi se tipke za povećavanje i smanjivanje karte, a daljnjim povećavanjem prikaz bi se fokusirao na granično područje Austrije, Mađarske i Slovačke, zatim Beča i austrijske savezne države Gradišće, a posljednji prikaz bila bi karta Gradišća s označenih šest od sedam kotara u kojima je gradišćanskohrvatski najrašireniji. Na dnu ekrana nalazila bi se tipka za vraćanje na početni zaslon. Upotrijebljen resurs bio bi prilagođen posjetiteljima koji najbolje uče vizualnim putem, a usvajanje geografskih informacija najefikasnije je s pomoću geografske karte. Dodirni ekran dao bi dodatnu dimenziju modusu karte naspram fizički tiskane karte zbog mogućnosti povećavanja i smanjivanja prikaza, tj. zbog mogućnosti što detaljnijeg prikaza, a, prema Falku i Dierking, dodirni ekran kao medij potiče znatizelju u posjetitelja.

Pored dodirnog ekrana postavila bi se zastava s grbom savezne pokrajine Gradišće, a stavljanje zastave u kontekst s geografskom kartom Gradišća omogućilo bi lakše povezivanje i poistovjećivanje tih dviju informacija. Postavljanjem pitanja od čega se sastoje zastava i grb poticala bi se interakcija s predmetom kroz vizualni podražaj, a putem fizičke zastave i grba posjetitelju bi se nudio kontakt s autentičnim predmetom koji inače ne nalaze u svojem svakodnevnome okruženju.

Na kraju ove tematske cjeline posjetitelju bi se prikazao broj govornika gradišćanskohrvatskoga jezika u Austriji u usporedbi s brojem stanovnika u Austriji. Prethodno izračunati omjer govornika u Austriji na sveukupni broj stanovnika Austrije prikazao bi se na plakatu u obliku grafičkoga prikaza s integriranim tekstom. Grafički prikaz omjera ilustrirao bi se s pomoću crteža ljudske figure. Jedna figura u bojama zastave Gradišća koja bi predstavljala govornika gradišćanskohrvatskoga jezika razlikovala bi se od ostalih figura obojanih bojama austrijske zastave. Ispod grafičkoga prikaza riječima bi se naveo sveukupan broj govornika gradišćanskohrvatskog jezika naspram broja stanovnika Austrije i riječima bi se opisao grafički prikazan omjer. Posjetitelji bi time usvajali informaciju putem modusa teksta i slike, time bi se

sadržaj nudio i posjetiteljima koji usvajaju informacije prema Maximovome ikoničkome i simboličkome modelu kontakta sa sadržajem. Grafički prikazi olakšavaju percipiranje velikih brojeva, stoga se vizualnim usvajanjem brojčanih informacija posjetitelji manje umaraju.

13.4.3 Kako je hrvatski jezik došao u Austriju?

Ova bi tematska cjelina izložbe posjetiteljima objasnila da je do širenja hrvatskog jezika na današnje prostore Austrije došlo zbog migracija stanovništva s hrvatskog područja tijekom 16. i 17. stoljeća. Nakon objašnjenja nastojalo bi se pobuditi znatiželja kod korisnika postavljanjem dodatnih potpitanja poput „Što mislite zašto?“ i „S kojih je prostora hrvatski jezik došao u Austriju?“.

Razlozi migracije stanovništva prikazali bi se u obliku mrežnoga dijagrama. U sredini dijagrama nalazilo bi se postavljeno pitanje „Što mislite zašto je došlo do migracija?“, svaka grana navela bi jedan od razloga migracija s kratkim obrazloženjem: turska osvajanja, nagovor zapadnougarskoga vlastelinstva, inicijativa hrvatskih feudalnih obitelji, srednjega i nižega plemstva te utjecaj franjevačkoga svećenstva. Posjetitelji bi dolazili u kontakt sa sadržajem u pisanome obliku, ali sadržaj bi bio vizualno prilagođen u svrhu lakšega raščlanjivanja pojedinih sadržajnih elemenata kako bi posjetitelji obradili informacije kroz više manjih cjelina naspram jednog povećeg odlomka teksta. Ovakav hibridan prikaz teksta i grafa omogućio bi lakše razumijevanje sadržaja i bio bi prikladan za širi profil posjetitelja, pogotovo posjetiteljima koji uče s pomoću mentalnih mapa.

Također bi se tražilo od posjetitelja da odgovore na postavljeno pitanje „S kojih je prostora došao hrvatski jezik u Austriju?“. U tu svrhu postavila bi se povijesna karta kretanja stanovništva. Za svaku od triju faza migracije različitim bojama istaknuli bi se prostori s kojih je stanovništvo migriralo i prostore koje je stanovništvo naselilo, a unutar označenih područja naznačila bi se veća mjesta koje su preci gradišćanskih Hrvata napustili. Strelicama bi se naznačio smjer migracije, a uz kartu bi se nalazila legenda potrebna za definiranje pojedinih faza migracija. Kao što je već prethodno navedeno u resursu iz prethodne tematske cjeline, posjetitelji uče informacije vezane uz geografiju najefikasnije ukoliko mogu vizualizirati prostor, a zemljopisna karta kao modus ne privlači samo pažnju, već manje zamara posjetitelja u odnosu na učenje ovakve vrste informacija putem obrade teksta. Posjetitelji koji se znaju služiti

zemljopisnim kartama, ali i oni koji posjeduju prethodno znanje iz zemljopisa Hrvatske i središnje Europe, mogli bi povezati nove informacije s postojećim znanje.

13.4.4 Na čemu se razvijao gradišćanskohrvatski jezik?

Sljedeća tematska cjelina bi objasnila da je gradišćanskim Hrvatima nakon doseljavanja na današnje prostore omogućena jezična nezavisnost na njemačkome govornome području i da se gradišćanskohrvatski jezik razvijao na tradiciji crkvene propovijedi i molitvenika, narodnih napjeva i pjesmarica te narodnog prosvjećivanja. To bi se potkrijepilo gradišćanskohrvatskim prijevodom molitve *Oče naš*. Posjetitelji bi se susreli s gradišćanskohrvatskom inačicom jednog od najpoznatijih svjetskih tekstova, a kako bi se što manje mentalno naprezali tijekom usvajanja pisanih informacija, uz tekst bi se nalazila pitanja koja bi ih usmjeravala u učenju. Pitanja bi poticala posjetitelje na povezivanje i usporedbu jezika i sadržaja gradišćanskohrvatskoga prijevoda molitve s hrvatskim prijevodom. Prema Ausubelovom modelu smislenog učenja posjetitelji bi se mogli prisjećati novog sadržaja dugoročno jer bi ga u procesu učenja povezali s već postojećim poznavanjem hrvatskoga prijevoda molitve.

Dalje bi se posjetiteljima objasnila uloga gradišćanskohrvatskih svećenika, učitelja i književnika jer su upravo oni širili hrvatsku riječ i njegovali jezični identitet manjine, a predstavile bi im se četiri važne ličnosti u povijesti gradišćanskih Hrvata. Prve dvije bili bi učitelji Mihovil Naković koji je 1877. godine objavio djelo „Podučavanje u jezikoslovlju za učitelje i školare“ čime je započeo ujednačavanje pravopisa gradišćanskohrvatskoga standardnoga jezika na bazi čakavsko-ikavskoga narječja u svim školama i Ivan Dobrović koji je sastavio prve suvremene udžbenike na gradišćanskohrvatskome jeziku za cijeli osnovnoškolski program. Posljednje dvije ličnosti bili bi svećenici i književnici Mate Meršić Miloradić, autor gradišćanskohrvatske himne koji je svojim djelovanjem pokrenuo novi književni smjer uzvišenoga pjesničkoga jezika, te Ignac Horvat koji se svojim jezičnim izričajem odmicao od crkvenoga jezika prema nadregionalnome gradišćanskohrvatskome jeziku po uzoru na čakavštinu. Sadržaj bi se prikazao multimodalno s pomoću teksta i portreta navedenih ličnosti pa bi se informacije, prema tome, prikupljale riječima i vizualnim podražajem. Uz portrete navedenih ličnosti nalazio bi se tekstualni sadržaj koji se odnosi na pojedinu ličnost, čime bi posjetitelji ne samo lakše povezali i kategorizirali lik i djelo, ali bi i brže i uspješnije usvajali informacije.

13.4.5 Germanizmi u gradišćanskohrvatskom jeziku

Ova tematska cjelina bi objasnila posjetiteljima da je njemački jezik utjecao na sve jezične razine gradišćanskohrvatskoga jezika. Međutim kao osobitost gradišćanskohrvatskoga jezika predstavio bi se gradišćanskohrvatski leksik, to jest germanizmi u gradišćanskohrvatskome jeziku. Njemački utjecaj uočljiv je na velikome broju posuđenih i prevedenih riječi u gradišćanskohrvatskome jeziku do te mjere da su germanizmi postali dio standardnoga gradišćanskohrvatskoga jezika.

Proces posuđivanja ili prilagodbe njemačkih riječi u gradišćanskohrvatskome jeziku posjetitelji bi istražili na konkretnim primjerima iz gradišćanskohrvatskoga jezika. Predstavile bi se dvije vrste posuđivanja: posuđene njemačke riječi koje su se prilagodile gradišćanskohrvatskome jezičnom sustavu i prevedenice nastale doslovnim prevođenjem svih ili nekih dijelova njemačkoga izvornika. Primjeri gradišćanskohrvatskih riječi nastalih pod njemačkim utjecajem prikazali bi se s pomoću dodirnog ekrana, a rečenicom „Dodirnite i istražite kako nastaju germanizmi u gradišćanskohrvatskome jeziku“ posjetitelje bi se pozivalo na korištenje dodirnog ekrana. Dodirom na pojedinu riječ otvarao bi se skočni prozor koji bi nudio sljedeće stavke: riječ na gradišćanskohrvatskome jeziku, primjer rečenice u kojoj se koristi riječ, proces prilagodbe i tvorbe riječi od njemačkog originala do gradišćanskohrvatskoga ekvivalenta te tipka koja na dodir posjetitelja otkrivala bi značenje riječi na hrvatskome standardnome jeziku. Dodirom na ikonu zvučnika pored gradišćanskohrvatske riječi, posjetitelji bi čuli kako se navedena riječ izgovara, a dodirom na tipku *Natrag* posjetitelj se vraća na izbornik s popisom gradišćanskohrvatskih riječi. Proces prilagodbe prikazao bi se u nekoliko koraka kao što se može vidjeti na primjerima.

Primjer 3 - Tvorba gradišćanskohrvatskih prevedenica

- a. njem. *freiwillig* (hrv. *dobrovoljan*)
- b. razdvajanje na sastavne dijelove: frei – willig
- c. prevođenje sastavnih dijelova: slobodan – voljan
- d. konačni rezultat: gh. *slobodnovoljan*

Primjer 4 – Prilagodba germanizama gradišćanskohrvatskom pravopisu (više primjera)

- a. njem. *Handy* (hrv. *mobilni telefon*) = gh. *hendi*
  - promjena velikoga i maloga slova
  - ortografska prilagodba riječi po uzoru na njen izgovor
- b. njem. *Fehler* (hrv. *greška, pogreška*) = gh. *fajling*
  - promjena velikoga i maloga slova
  - promjena dugoga samoglasnika *e* i dvoglasa *aj*
  - promjena nastavka *er* u *ing*

Budući da bi sadržaj bio prikazan u pisanome obliku, posjetitelji bi usvajali znanje razumijevanjem ponuđenih informacija, a uporabom dodirnog ekrana kao medija za prikaz tvorbe gradišćanskohrvatskih riječi moguće je prikazati što veći broj primjera germanizama u što manjemu dijelu izložbenoga prostora te se tako ujedno postiže i preglednost sadržaja. Glavni izbornik nudio bi samo pregledan popis gradišćanskohrvatskih riječi, a kroz daljnju interakciju s resursom posjetitelji mogu istražiti ili sve riječi ili samo one koje ih zanimaju.

13.4.6 Što se dogodi s narodom ako njihov jezik nestane?

U ovoj tematskoj cjelini objasnilo bi se da se gradišćanskohrvatski jezik nalazi na UNESCO-vome popisu ugroženih jezika jer djeca svoj jezik više ne uče u vlastitim domovima. Posjetiteljima bi se prikazala izjava gradišćanskohrvatskog književnika Vladimira Vukovića koja bi služila ujedno kao odgovor na postavljeno pitanje („Jezik je za pravo identitet jednog naroda. Ako se jezik izgubi, onda nema naroda.“). Primjenom navedenoga citata posjetitelji bi učili kroz simbolički model, a s obzirom na to da je riječ o izjavi izvornoga govornika gradišćanskohrvatskoga jezika i važne gradišćanskohrvatske ličnosti, sama izjava ostavlja snažniji dojam na posjetitelje. U podcjelinama naveli bi se povijesni i suvremeni razlozi koji su doveli gradišćanskohrvatski jezik do ugroženosti te načini na koje bi se gradišćanskohrvatski jezik mogao zaštititi.

13.4.6.1 Što je dovelo do statusa ugroženosti?

Posjetitelji bi učili o bitnim povijesnim fazama tijekom kojih je opstanak gradišćanskohrvatskoga jezika bio značajno ugrožen. Kao prva faza navelo bi se osnivanje Austro-Ugarske monarhije tijekom koje je gradišćanskim Hrvatima nametnut mađarski jezik

nauštrb vlastitoga jezika. Druga faza ugrožavanja jezika započela bi raspadom Austro-Ugarske Monarhije nakon Prvog svjetskog rata što je dovelo do prisilne germanizacije koja je najviše zahvatila gradišćanskohrvatsko školstvo. Kao posljednja povijesna faza ugrožavanja gradišćanskohrvatskoga jezika navelo bi se razdoblje od nastupanja Hitlerovog nacionalsocijalističkoga režima u Austriji pa do potpisivanja Državnoga ugovora 1955. godine koji je dugoročno omogućio jezična prava svim nacionalnim manjinama u Austriji. Na vremenskome pravcu označili bi se neki ključni povijesni trenuci koji su pridonijeli ugrožavanju ili koji su označavali povijesni preokret statusa gradišćanskohrvatskoga jezika, primjerice potpisivanje Državnoga ugovora 15. svibnja 1955. godine.

Iako bi posjetitelji dolazili u dodir sa sadržajem u jezičnome obliku, vremenski pravac kao specifičan vizualni prikaz sadržaja privlačio bi pažnju posjetitelja pa je prikladan profilu posjetitelja koji uče i vizualno i razumijevanjem teksta. Budući da bi ovakav prikaz znanja aktivirao i logičku i kreativnu stranu mozga, usporednom uporabom vizualnoga i tekstualnoga prikaza smanjila bi se mogućnost zamaranja posjetitelja jer bi olakšavala vizualizaciju kronološkoga slijeda događaja. Primjenom različitih boja za svaku fazu ugroženosti jezika omogućeno bi bilo lakše raščlanjivanje informacija jer posjetitelji mogu povezati i posebno označene godine i događaje s povijesnom fazom kojoj pripada.

Vremenski pravac vodio bi prema oblačiću s navedenim pitanjem „S kojim problemima se suočava gradišćanskohrvatski jezik danas?“, a iz njega bi se granali problemi koji utječu na ugrožavanje gradišćanskohrvatskoga jezika danas. Prvi problem bio bi vezan uz sve veće prilagođavanje jezika hrvatskome standardu što vodi do gubitka osobitosti koje gradišćanskohrvatski jezik čini jedinstvenim u odnosu na jezik Hrvata. Drugi bi se odnosio na naginjanje društveno dominantnijem njemačkomu jeziku već u školskoj dobi radi boljih obrazovnih i karijernih mogućnosti. To dovodi i do svjesnog ili nesvjesnog ubacivanja riječi ili cijelih rečeničnih izraza na njemačkome jeziku u govor ili pak odabira njemačkoga jezika kao razgovornoga jezika zbog sve slabijeg vladanja gradišćanskohrvatskim jezikom. Nadovezujući se na vremenski pravac, posjetitelji bi dolazili u dodir sa znanjem kroz modus teksta te bi se zbog toga primijenio simbolički model učenja. Budući da posjetitelji najlakše kategoriziraju sadržaj ako ga i vizualno mogu raščlaniti, tematski i grafički povezani povijesni i suvremeni problemi zbog kojih se gradišćanskohrvatski jezik smatra ugroženim omogućuju lakše usvajanje pojedinih

informacija, ali i lakše povezivanje uzročno-posljedičnih odnosa između dvaju navedenih sadržaja.

Na postavljeno pitanje „Kako je padao broj govornika od prvoga službenoga popisa stanovništva?“ odgovor bi se dao u obliku stupčastog dijagrama koji bi predstavljao pad broja govornika gradišćanskohrvatskoga jezika. Vertikalnu os predstavljale bi najznačajnije godine provedenih popisa stanovništva u kojima se uočava drastičan pad broja govornika. Godine bi se pratile u smjeru od gore prema dolje od prvog provedenog popisa stanovništva na tim prostorima sve do danas, dok bi horizontalna os predstavljala vizualni stupčasti prikaz broja govornika. Na kraju stupaca stajao bi zabilježeni broj govornika u toj godini. Navedeni resurs bio bi namijenjen posjetiteljima koji uče vizualnim putem. Budući da bi resurs nudio informacije koje bi obuhvaćale velike brojke, posjetitelji bi lakše usvajali brojčane informacije kada bi ih se vizualno prikazalo. Time bi se omogućilo lakše usvajanje znanja na način da se posjetitelji što manje zamaraju.

13.4.6.2 Kako zaštititi gradišćanskohrvatski jezik od izumiranja?

Nakon što bi posjetitelji naučili zašto je gradišćanskohrvatski jezik ugrožen, objasnilo bi im se kako se ugroženi jezik kao što je gradišćanskohrvatski jezik može zaštititi od izumiranja. Posjetitelje bi se uvelo u temu postavljanjem pitanja „Što predlaže UNESCO?“, a iz njega bi proizlazilo pet smjernica koje treba uzeti u obzir kako bi se mogao očuvati i zaštititi ugrožen jezik kao što je gradišćanskohrvatski (UNESCO 2003: 5-6). Prva je smjernica poboljšanje metoda podučavanja i unaprjeđenje edukativnih materijala ne samo u obrazovnim institucijama, nego i u samim obiteljima. Nadalje je potrebno dokumentirati jezik kako bi se očuvao u materijalnome obliku i povećati razinu pismenosti jer veliki broj gradišćanskih Hrvata slabije vlada svojim jezikom. Kao treće ističe se pridavanje veće uloge gradišćanskohrvatskome jeziku kao manjinskomu jeziku u Austriji. Četvrto podrazumijeva poboljšanje uvjeta i uloge gradišćanskohrvatskoga jezika u nastavnome programu, a posljednje, i ne manje važno, jest poboljšavanje uvjeta života i poštivanje ljudskih prava govornika gradišćanskohrvatskoga jezika. Ovdje bi se primjenio model simboličkoga učenja putem tekstualnoga sadržaja s ciljem da se ponude smjernice kojima bi se posjetitelji mogli služiti u daljnjemu procesu učenja.

Postavivši potpitanja poput „Kako biste Vi primijenili UNESCO-ve smjernice? Što mislite koje još mjere opreza treba poduzeti?“ posjetitelje bi se poticalo na promišljanje o pročitanoj, a osim toga bi se od njih zatražilo da podijele svoje ideje i prijedloge. U tu svrhu postavilo bi se računalo s tipkovnicom iznad kojeg bi pisalo „Podijelite svoje ideje s nama“. Posjetitelji bi mogli upisati svoje prijedloge koji će se prikazivati na sporednom ekranu postavljenom ispod navedenih potpitanja. Ponudio bi se početni primjer prijedloga koji bi poslužio posjetiteljima kao smjernica za osmišljavanje vlastitih ideja, primjerice „izrada edukativnih i društvenih igara na gradišćanskohrvatskome jeziku“. Svakim unosom ažurirao bi se popis na sporednom ekranu čime bi prijedlozi posjetitelja poslužili i budućim posjetiteljima kao polazišna točka za nove ideje i prijedloge. Kao što Falk i Dierking navode, posjetitelji stvaraju vlastito iskustvo i razumijevanje sadržaja, ali na muzejsko iskustvo utječu i drugi posjetitelji. S pomoću računalne tehnologije posjetitelji bi samostalno kreirali vlastite ideje kroz međusobnu interakciju i suradnju s muzejom i posjetiteljima izložbe.

13.4.7 Važnost angažmana

Sljedeća tematska cjelina prikazala bi dosadašnja nastojanja gradišćanskih Hrvata da očuvaju svoj jezik. Podijelila bi se u manje podcjeline koje bi definirati ulogu udruga, institucija, kulture i medija u očuvanju i održavanju gradišćanskohrvatskoga jezika.

13.4.7.1 Udruge i institucije

Posjetitelji bi se upoznali s najvažnijim udrugama i institucijama koje kao svoju misiju vide održavanje i promicanje gradišćanskohrvatskoga jezika i nacionalnog identiteta, zastupanje njihovih interesa i manjinskih prava, organiziranje javnih društveno-kulturnih događanja te podupiranje obrazovanja i nakladništva na hrvatskome jeziku. Riječ bi bila o najznačajnijim gradišćanskohrvatskim udrugama, a to su: Hrvatsko kulturno društvo, Gradišćansko-hrvatski centar u Beču, Hrvatski akademski klub, Znanstveni institut Gradišćanskih Hrvatov i Hrvatsko štamparsko društvo. Sličnosti i razlike između navedenih udruga prikazale bi se na plakatu u obliku tablice u pet stupaca i dvama redovima. Na vrhu stupaca nalazili bi se logotipi i imena udruga, a na početku redova pitanja „Koji su im zajednički ciljevi?“ i „Po čemu se međusobno razlikuju?“, a u ćelijama bi se naveli planovi, programi i djelatnosti navedenih udruga i

institucija. Posjetitelji bi učili prema simboličkome pristupu sadržaju, a tablični prikaz bio bi prikladan jer grupira sadržaj prema određenim kriterijima i time olakšava usvajanje informacija. S pomoću ovog prikaza sadržaja posjetiteljima bi se omogućio jednostavniji odabir njima relevantnog sadržaja, tj. bila bi olakšana personalizacija sadržaja na temelju vlastitih interesa.

13.4.7.2 Zajačimo si!

Ovaj tematski dio izložbe podučio bi posjetitelje da se gradišćanskohrvatski jezik danas njeguje i kroz *jačenje*, to jest narodnu glazbu. Posjetiteljima bi se objasnilo da je, iako relativno mlada, tamburaška tradicija gradišćanskih Hrvata važan nositelj kulturnoga identiteta i društvenoga života jer služi za zabavu na brojnim javnim događanjima. Kao posebna kulturna događanja istaknuli bi se hrvatski balovi i hrvatske večeri kao atraktivne godišnje glazbeno-plesne manifestacije na kojima nastupaju gradišćanskohrvatski tamburaški sastavi i gostujući izvođači s hrvatske glazbene scene.

Osim tekstualnoga sadržaja posjetiteljima bi bio dostupan samostojeći dodirni ekran sa slušalicama na kojemu bi bila instalirana aplikacija Hrvatskoga kulturnog društva *Zajačimo si* koja sadržava tekstove, notne i zvučne zapise najizvođenijih pjesama na gradišćanskohrvatskome i hrvatskome jeziku. Iznad uređaja posjetitelje bi se poticalo na istraživanje sadržaja putem izjave „Poslušajte i zapjevajte gradišćanskohrvatske *jačke*“. Dodirom na željenu pjesmu otvorili bi se tekst i notni zapis, a dodirom tipke za pokretanje pokrenula bi se i melodija pjesme uz koju bi posjetitelji mogli i zapjevati te bi se na taj način edukativan sadržaj nudio i kroz element zabave. Na navedenom resursu primijenio bi se Maximov model uključivanja jer bi posjetitelji dolazili u dodir s autentičnim sadržajem, to jest izvornom narodnom glazbom koju samoinicijativno ne bi susreli u svakodnevnicima. Informacije bi se usvajale u multimodalno koristeći istovremeno različite interpretacijske slojeve unutar aplikacije kao što su tekst, notni zapis i zvuk. Zbog raznovrsnosti sadržaja resurs bi bio namijenjen različitim profilima posjetitelja, a sam multimedijalni resurs poticao bi interakciju i manipulaciju sadržajem na temelju vlastitih interesa te bi simultano aktivirao i kreativnu i logičku stranu mozga uporabom višestrukih modusa. Putem HAK-ove aplikacije kao digitalizirane baze gradišćanskohrvatskih napjeva prevladale bi se prostorne i vremenske barijere jer posjetitelji ne bi morali otići u Gradišće kako bi došli u kontakt s njihovom narodnom glazbom. Ta je besplatna aplikacija dostupna korisnicima

pametnih uređaja te bi se zbog toga posjetiteljima dale i upute kako bi mogli sami preuzeti aplikaciju i ponijeti sadržaj sa sobom izvan muzeja.

13.4.8 Medijski kutak na gradišćanskohrvatskom jeziku

Posljednju cjelinu izložbe činili bi mediji na gradišćanskohrvatskome jeziku. Objasnila bi se važnost javnih medija na materinskome jeziku za manjinu kao što su gradišćanski Hrvati radi održavanja narodnog duha i jačanja jezične kompetencije, a posjetitelje bi taj dio izložbe informirao o vrsti medija na gradišćanskohrvatskome jeziku i temama koje pokrivaju.

13.4.8.1 Upoznajte se s novinama na gradišćanskohrvatskome jeziku

Ova podcjelina predstavila bi raznovrsnu ponudu tiska na gradišćanskohrvatskome jeziku i na korištenje bi ponudila primjerke *Hrvatskih novina*, časopisa *Glasilo* i *Novi glas* uz ljetopise *Gradišće* i *Panonska ljetna knjiga*. Primjerci za korištenje bili bi postavljeni na pomoćnome stoliću uz naslonjač kako bi posjetitelji mogli sjesti i odmoriti se dok čitaju novine i časopise. Učenje bi se odvijalo putem autentičnih tiskanih informativnih medija koji se ne mogu pronaći na hrvatskome tržištu. Time bi posjetitelji, posebice oni koji inače čitaju novine i časopise, dolazili u dodir s izvornim tekstovima na gradišćanskohrvatskome jeziku, a kroz korištenje navedenih naslova korisnici bi se molii upoznati sa sadržajem namijenjenim gradišćanskim Hrvatima.

13.4.8.2 Istražite televizijski program na gradišćanskohrvatskome jeziku

Posljednji dio izložbe činila bi video kabina za jednu ili dvije osobe s televizijskim ekranom na dodir i sjedalima u kojoj bi posjetitelji mogli pogledati nekoliko izdvojenih reportaža iz tjednoga magazina na gradišćanskohrvatskome jeziku, *Dobar dan Hrvati*. U glavnom izborniku uz neprekidno ponavljanje prikazivala bi se kratka najavna špica televizijskoga magazina, a ispod nje nalazio bi se popis televizijskih reportaža, svaka u trajanju od otprilike pet minuta, koje bi se sadržajno nadovezivale na tematske cjeline izložbe. Odabirom naslova pokrenula bi se video reportaža koju bi korisnik mogao pogledati u cijelosti, preskakati i zaustaviti videozapis na alatnoj traci ili u bilo kojemu trenutku na dodir tipke „Nazad“ prekinuti je i vratiti se na glavni izbornik. U televizijskim reportažama posjetitelji bi dolazili u dodir s gradišćanskohrvatskim

jezikom izvornih govornika, također bi se susreli s izvornim sadržajem televizijskoga programa na gradišćanskohrvatskome jeziku. Video sadržaj bio bi dostupan posjetiteljima izvan vremenskoga perioda kada je emisija emitirana na televiziji, a osim toga ponuda reportaža različite tematike omogućavala bi i odabir sadržaja prema vlastitim interesima. Modus kao što je audiovizualni sadržaj bio bi prikladan za veliki broj posjetitelja jer bi olakšavao i ubrzavao obradu informacija s minimalnim opterećenjem posjetitelja.

14. Zaključak

Diplomski rad bavio se društvenom i jezičnom analizom gradišćanskih Hrvata na temelju novinskih članaka i televizijskih priloga na gradišćanskohrvatskome jeziku te izradom sinopsisa i scenarija za edukativnu izložbu o jeziku gradišćanskih Hrvata. Nakon uvida u društveno-političke okolnosti u kojima su se razvijali jezik i kultura gradišćanskih Hrvata, navodi se da su na održavanje jezika kojem prijete izumiranje utjecali brojni čimbenici. Među tim su čimbenicima izdvojeni društveno djelovanje svećenika, učitelja i književnika, tamburaških sastava koji su širili gradišćanskohrvatsku riječ, brojne udruge i društva koji kao svoj cilj vide očuvanje jezika i zastupanje manjinskih interesa te osnivanje medija na gradišćanskohrvatskome jeziku kao što su radiotelevizijski program u sklopu ORF-a Gradišće i novine. Izdvojeni su neki elementi jezične interferencije njemačkoga jezika na leksik, sintaksu i morfologiju gradišćanskohrvatskog jezika, a izvršena je i podjela germanizama u gradišćanskohrvatskome jeziku prema vrsti morfosintaktičke adaptacije. Osim toga obrađen je i pojam prebacivanja koda, to jest prebacivanja s gradišćanskohrvatskoga jezika na njemački jezik usred iste izjave, kao česta pojava u govornika gradišćanskohrvatskoga jezika.

Iz korpusa koji se sastojao od priloga iz televizijske emisije *Dobar dan Hrvati*, internetskog portala tjednika *Hrvatske novine* te časopisa *Glasilu* u vremenskome razdoblju od dva mjeseca (travanj i svibanj 2017. godine) provela se sociolingvistička analiza gradišćanskih Hrvata. Analizom su obuhvaćene teme vezane uz kulturni život i događanja, tamburašku glazbu i plesne večeri, kazališnu scenu, školstvo i aktivnosti za mlade, tisak na gradišćanskohrvatskome jeziku i vjerske aktivnosti. Na temelju analize sadržaja iz korpusa može se zaključiti da među gradišćanskim Hrvatima postoji svijest o gradišćanskohrvatskome jeziku kao važnom dijelu njihovog kulturnog identiteta pa da se upravo zbog toga jezik treba širiti kroz javna kulturna događanja. Također se, s ciljem očuvanja gradišćanskohrvatskog jezika, u kulturni život nastoji uključiti mlađe generacije te na njih prenijeti jezik i kulturne vrijednosti zajednice. Iz jezične analize korpusa proizlazi da je u govoru gradišćanskih Hrvata često vidljiv utjecaj njemačkoga jezika na gradišćanskohrvatski. Osim izdvojenih primjera na leksičkoj, sintaktičkoj i morfološkoj razini, uočljiva je česta pojava prebacivanja koda u govornika. Govornici nisu bili svjesni prebacivanja koda, a u nekim slučajevima prebacivanje koda izazvale su riječi „okidači“.

Drugi dio rada bavio se izložbom kao komunikacijskim i edukacijskim sredstvom. Muzejskom izložbom prenosi se poruka muzeja ili kreatora do primatelja s ciljem da se potakne učenje u posjetitelja. Zbog toga je izložbu potrebno postaviti kao edukacijsko okruženje u kojemu posjetitelji oblikuju novo znanje trima različitim modelima kontakta sa sadržajem: simboličkim i ikoničkim modelima te modelom uključivanja. Falku i Dierking govore o interaktivnome muzejskome iskustvu koje definira muzejski posjet kao interakciju između osobnoga, društvenoga i fizičkoga konteksta, a primjenom svih triju konteksta stručnjaci trebaju postaviti ciljeve za izložbu i njene elemente koji će utjecati na misli, osjećaje i učenje posjetitelja. Definirane su i faze realizacije izložbe prema Deanu i Maroeviću. Proces izrade izložbe započinje stvaranjem ideje, potom je potrebno odrediti ciljanu skupinu ili skupine posjetitelja nakon čega se prikupljaju sadržaj, predmeti i osmišljavaju se edukacijske aktivnosti što je pokriveno u scenariju izložbe. Potrebno je zatim osmisliti prostorni raspored izložbenih predmeta nakon čega kreće postavljanje izložbe i otvaranje izložbe javnosti.

Posljednji dio rada predstavlja sinopsis i scenarij za izložbu pod nazivom *Borba za opstanak gradišćanskohrvatskoga jezika u Austriji*. Sinopsis izložbe definirao je tematske cjeline izložbe koje se bave razvojem, statusom i ulogom gradišćanskohrvatskoga jezika od doseljenja u Gradišće pa do danas. Potom su određeni ciljana publika i edukativni ciljevi izložbe. Postavljanje izložbe predviđeno je u izložbenome prostoru u prizemlju Etnografskog muzeja te je, sukladno tome, određen raspored tematskih cjelina u prostoru i smjer kretanja posjetitelja po izložbi. Scenarij je potom odredio sadržaj pojedinih tematskih cjelina, predmete, resurse i pomagala te načine na koje će posjetitelji kroz interakciju s tim resursima usvajati znanje. S obzirom na to da se informacije mogu predstaviti riječima, dojmom i vizualnim podražajem, upotrijebljeni su različiti multimodalni resursi kako bi se postigao što raznolikiji interpretacijski i edukacijski učinak. U tu svrhu primijenjena su razna multimedijalna pomagala, od kojih se ističu računala i interaktivni ekrani na dodir jer olakšavaju i omogućavaju istovremeno korištenje nekoliko modusa i interpretacijskih slojeva.

Na temelju korpusa i scenarija izložbe možemo zaključiti da je gradišćanskohrvatski jezik tema koju je itekako vrijedilo istražiti. Spajanjem znanja o jeziku i kulturi gradišćanskih Hrvata i učenja u neformalnom edukativnom okruženju kao što je izložba u muzeju možemo nastaviti očuvanje tradicije, jezika i kulture Hrvata iz Gradišća i izvan vlastite domovine.

Sažetak

Rad se bavi izradom scenarija za edukativnu izložbu o gradišćanskohrvatskome jeziku na temelju spoznaja o povijesti, kulturi i jeziku gradišćanskih Hrvata i analizom korpusa koji čine priloge iz emisije *Dobar dan Hrvati* i članci s internetskoga portala tjednika *Hrvatske novine* i kvartalnoga časopisa *Glasiło*. Prvi dio rada predstavlja spoznaje o društveno-političkim okolnostima u kojima su se nalazili gradišćanski Hrvati od dolaska na prostore Gradišća do danas, čimbenicima koji su utjecali na održavanje kulturnog identiteta i očuvanje njihovog jezika te predstavlja gradišćanskohrvatski jezik iz perspektive dodirnog jezikoslovlja i utjecaja njemačkoga jezika na gradišćanskohrvatski jezik i njegove govornike. Drugi dio predstavlja analizu navedenog korpusa u čijemu se središtu nalaze kulturni identitet gradišćanskih Hrvata i analiza primjera u kojima je uočljiv utjecaj njemačkoga jezika na gradišćanskohrvatski jezik. Na temelju teorijskih spoznaja o edukacijskoj i komunikacijskoj ulozi muzejskih izložbi, u završnome dijelu rada izrađeni su sinopsis i scenarij za edukativnu izložbu u kojima su definirane tematske cjeline, ciljana publika, edukativni resursi i ishodi edukacije za svaki resurs i cjelinu izložbe.

Ključne riječi: gradišćanskohrvatski jezik, gradišćanski Hrvati, jezik i kultura, multimodalno učenje, izložba, njemačko-hrvatski jezični dodiri, učenje putem izložbe, scenarij, sinopsis

Summary

This thesis presents the scenario for an educational museum exhibition about the Burgenland Croatian language based on historical, cultural and linguistic knowledge on Burgenland Croats and a corpus analysis consisting of transcripts of the television programme *Dobar dan Hrvati* and articles from the website of the weekly newspaper *Hrvatske novine* and the quarterly published magazine *Glasiló*. The first part of the paper consists of the gathered data about the socio-political circumstances in which the Burgenland Croats found themselves when they arrived in Burgenland until today. It also presents factors which influenced the preservation of their cultural identity and language and it examines the Burgenland Croatian language from the perspective of contact linguistics as well as German influences on the Burgenland Croatian language and its speakers. The second part of the paper presents an analysis of the above-mentioned corpus, in which the focus lies on the cultural identity of Burgenland Croats today and the analysis of German influences on the Burgenland Croatian language. Based on the gathered theoretical knowledge on the educational and communicative role of museum exhibits, the final part of the paper presents the synopsis and the scenario for the educational exhibit which specifies the thematic units, targeted audience, educational resources and educational goals for each resource and unit of the exhibition.

Keywords: Burgenland Croats, Burgenland Croatian, language and culture, multimodal learning, museum exhibition, German-Croatian language contacts, learning in exhibits, synopsis, scenario

Literatura

- Adamček, Josip (1995.). *Iseljavanje Hrvata u austrijsko-ugarski granični prostor u 16. stoljeću*. U Kampuš, Ivan (glavni urednik). *Povijest i kultura gradišćanskih Hrvata* (str. 13-28). Zagreb: Nakladni zavod Globus
- Benčić, Nikola (1973.). *Gradišćanski Hrvati između jučer i sutra*. U Črnja, Zvane. Valentić, Mirko i Benčić, Nikola (1973.). *Gradišćanski Hrvati* (str. 41-58). Zagreb: Čakavski sabor
- Benčić, Nikola (1995.). *Pismo i književnost*. U Kampuš, Ivan (glavni urednik). *Povijest i kultura gradišćanskih Hrvata* (str. 248-275). Zagreb: Nakladni zavod Globus
- Breu, Josef (1995.). *Prostorni opseg i posljedice za sliku naselja*. U Kampuš, Ivan (glavni urednik). *Povijest i kultura gradišćanskih Hrvata* (str. 43-94). Zagreb: Nakladni zavod Globus
- Bugarski, Ranko (2005.). *Jezik i kultura*. Beograd: Biblioteka XX vek
- Črnja, Zvane (1973.). *Predgovor*. U Črnja, Zvane. Valentić, Mirko i Benčić, Nikola (1973.). *Gradišćanski Hrvati* (str. 5-7). Zagreb: Čakavski sabor
- Črnja, Zvane. Valentić, Mirko i Benčić, Nikola (1973.). *Gradišćanski Hrvati*. Zagreb: Čakavski sabor
- Dean, David (1996). *Museum Exhibition: Theory and Practice*. London; New York: Routledge
- Emrich, Štefan (1973.). *Izdavačka djelatnost*. U Črnja, Zvane. Valentić, Mirko i Benčić, Nikola (1973.). *Gradišćanski Hrvati* (str. 111-116). Zagreb: Čakavski sabor
- Falk, John H. i Dierking, Lynn D. (1992). *The Museum Experience*. Walnut Creek, California: Left Coast Press, Inc.
- Grbić-Jakopović, Jadranka (2014). *Multiplificiranje zvučaja i domovina. Hrvatska Dijaskpora: kronologija, destinacije i identitet*. Zagreb: Filozofski fakultet u Zagrebu, Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju, FF-press
- Gunther, Charles F. (2004). *Museum-goers: life-styles and learning characteristics*. U Hooper-Greenhill, Eilean. *The Educational Role of the Museum. Second Edition* (str. 118-129). London; emrichNew York: Routledge

Hooper-Greenhill, Eilean (2004). *Preface*. U *The Educational Role of the Museum. Second Edition*. London, New York: Routledge

Jensen, Nina (2004). *Children, teenagers and adults in museums: a developmental perspective*. U Hooper-Greenhill, Eilean. *The Educational Role of the Museum. Second Edition* (str. 110-117). London; New York: Routledge

Maroević, Ivo (1989). *Komunikacijska uloga muzejske izložbe*. U *Informatica museologica, Vol.19 No.1-2*. hrčak.srce.hr. <http://hrcak.srce.hr/145296> (pregledano 3.9.2017.)

Maroević, Ivo (1993). *Uvod u muzeologiju*. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. Zavod za informacijske studije Odsjeka za informacijske znanosti

Maroević, Ivo (1999). *The museum message: between the document and information*. U Hooper-Greenhill, Eilean. *Museum, Media, Message* (str. 24-36). London; New York: Routledge

Maroević, Ivo (2005). *Muzejska izložba – muzeološki pristup*. U *Informatica museologica, Vol.34 No.3-4*. hrčak.srce.hr. <http://hrcak.srce.hr/140414> (pregledano 3.9.2017.)

Miklošević, Željka i Zlodi, Goran (2014). *Informacijska tehnologija u muzejima – značajke interaktivnih sadržaja u informalnome kontekstu učenja*. U Lasić-Lazić, Jadranka. *Informacijska tehnologija u obrazovanju*. Zagreb: Zavod za informacijske studije Odsjeka za informacijske i komunikacijske znanosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta

Miles, Roger S. (1988). *The Design of Educational Exhibits*. London: Unwin Hyman Ltd

Riehl, Claudia Maria (2004.). *Sprachkontaktforschung: Eine Einführung* (str. 21-27). Tübingen: Gunter Narr Verlag

Schlag, Gerald (1995.). *Gradišćanski Hrvati od 1918. do 1945. godine*. U Kampuš, Ivan (glavni urednik). *Povijest i kultura gradišćanskih Hrvata* (str. 155-195). Zagreb: Nakladni zavod Globus

Seedoch, Johann (1995.). *Razdoblje Franje Josipa*. U Kampuš, Ivan (glavni urednik). *Povijest i kultura gradišćanskih Hrvata* (str. 138-153). Zagreb: Nakladni zavod Globus

Sučić, Feri (1973.). *Narodna pjesma i glazba u Gradišću*. U Črnja, Zvane. Valentić, Mirko i Benčić, Nikola (1973.). *Gradišćanski Hrvati* (str. 123-128). Zagreb: Čakavski sabor

- Sučić, Ivan (1973.). *Djelovanja Ignaca Horvata kao književnika*. U Črnja, Zvane. Valentić, Mirko i Benčić, Nikola (1973.). *Gradišćanski Hrvati* (str. 107-111). Zagreb: Čakavski sabor
- Ščukanec, Aleksandra (2011.). *Njemačko-hrvatski jezični dodiri u Gradišću*. Zagreb, Hrvatska matica iseljenika
- Tobler, Felix (1995.). *Povijesne snage*. U Kampuš, Ivan (glavni urednik). *Povijest i kultura gradišćanskih Hrvata* (str. 31-42). Zagreb: Nakladni zavod Globus
- Valentić, Mirko (1973.). *Novija povijest Gradišćanskih Hrvata*. U Črnja, Zvane. Valentić, Mirko i Benčić, Nikola (1973.). *Gradišćanski Hrvati* (str. 15-39). Zagreb: Čakavski sabor
- Vranješ-Šoljan, Božena (2005.). *Gradišćanski Hrvati. Između tradicije i suvremenosti*. Zagreb: Educa
- Vulić, Sanja (1994). *Novi ljetopis gradišćanskih Hrvata*. U Hajszan, Robert. *Panonska ljetna knjiga* (str. 265-266). Pinkovac: Literas-Verlag Wien
- Županović, Lovro (1995.). *Opis razvoja glazbene kulture gradišćanskih Hrvata od njihova doseljenja do danas*. U Kampuš, Ivan (glavni urednik). *Povijest i kultura gradišćanskih Hrvata* (str. 277-306). Zagreb: Nakladni zavod Globus

Internetski izvori

Fourcade, Marie-Blanche. *Glossary. Cultural mediation and its keywords.*

http://www.culturepourtous.ca/en/cultural-professionals/cultural-mediation/wp-content/uploads/sites/18/2015/09/glossary_mediation_cpt2014_nb.pdf (pregledano 6.9.2017.)

Gieler, Mirjana i Kornfeind, Julia (2003). *Povijest Gradišćanskih Hrvata do kraja 20. stoljeća.* Znanstveni institut Gradišćanskih Hrvatov, Platforma za mlade.

http://www.zigh.at/platforma.sites.djangohosting.ch/media/files/gh_novo.pdf (pregledano 22.9.2017.)

Gradišćansko-hrvatski centar. *Centar.* <http://www.hrvatskicentar.at/> (pregledano 22.9.2017.)

Gradišćansko-hrvatski centar. *Obrazovni program.* <http://www.hrvatskicentar.at/hr/tecaji.html> (pregledano 22.9.2017)

Hrvatska akademska zajednica. *U Velikom Borištofu predstavljen studij Gradišćanskohrvatskog / Hrvatskog jezika.* <http://www.haz-at.com/index.php/sample-sites-2/80-haz/134-a> (pregledano 24.9.2017.)

Hrvatske novine. *Cilji Hrvatskoga štamparskoga društva.* <http://hrvatskenovine.at/o-nama> (pregledano 22.9.2017.)

Hrvatske Novine. *Robert Novaković i krimić „Elternabend“ pri Razgovoru u Centru.* <http://hrvatskenovine.at/clanak/12-05-2017/robert-novakovic-i-krimic-elternabend-pri-razgovoru-u-centru> (pregledano 26.9.2017.)

Hrvatske novine. *Prijave za studij gradišćanskohrvatski / hrvatski još samo do 15. maja.* <https://hrvatskenovine.at/clanak/03-05-2017/prijave-za-studij-gradiscanskohrvatskihrvatski-jos-samo-do-15-maja> (pregledano 24.9.2017.)

Hrvatski akademski klub. *Djelovanja.* <http://www.hakovci.org/hr/taetigkeiten/> (pregledano 22.9.2017.)

Hrvatski akademski klub. *Povijest HAKa.* <http://www.hakovci.org/hr/geschichte/> (pregledano 22.9.2017.)

Hrvatsko kulturno društvo. *Dvojezična naobrazba*.

https://hkd.at/index.php?option=com_content&view=article&id=42&Itemid=172&lang=hr
(pregledano 22.9.2017.)

Hrvatsko kulturno društvo. *Medijalna opskrba*.

https://hkd.at/index.php?option=com_content&view=article&id=41&Itemid=173&lang=hr
(pregledano 22.9.2017)

Hrvatsko kulturno društvo. *Povijest Hrvatskoga kulturnoga društva u Gradišću*.

https://www.hkd.at/index.php?option=com_content&view=article&id=30&Itemid=156&lang=hr
(pregledano 22.9.2017.)

Hrvatsko kulturno društvo. *Povijest Hrvatskoga kulturnoga društva u Gradišću*.

https://www.hkd.at/index.php?option=com_content&view=article&id=30&Itemid=156&lang=hr
(pregledano 22.9.2017.)

Hrvatsko kulturno društvo. *Pregled*.

https://hkd.at/index.php?option=com_content&view=article&id=40&Itemid=167&lang=hr
(pregledano 21.9.2017)

Hrvatsko kulturno društvo. *Tamburica*.

https://hkd.at/index.php?option=com_content&view=article&id=26&Itemid=134&lang=hr
(pregledano 22.9.2017.).

Kulturna zadruga. *Cilji KUGE*. <http://www.kuga.at/index.php?id=94&L=2> (pregledano 22.9.2017.)

Mediamus. *Kulturvermittlung / Bildung und Vermittlung im Museum*.

<http://mediamus.org/web/sites/default/files/downloads/Hintergrund%20Kulturvermittlung%201303006.pdf> (pregledano 6.9.2017.)

Moja Hrvatska. *U Austriji uskoro prvi studij hrvatsko jezika*.

<https://mojahrvatska.vecernji.hr/price/u-austriji-uskoro-prvi-studij-hrvatskog-jezika-to-je-lijep-dar-1153205> (pregledano 24.9.2017.)

ORF Gradišće. *Program radio-emisijov ovoga tajedna*.

<http://volksgruppen.orf.at/hrvati/stories/radio/> (pregledano 22.9.2017.).

Tamburica.at. <http://www.tamburica.at/> (pregledano 22.9.2017.)

UNESCO Ad Hoc Expert Group on Endangered Languages (2003). *Language Vitality and Endangerment* (str. 5-6). Paris: UNESCO.

http://www.unesco.org/new/fileadmin/MULTIMEDIA/HQ/CLT/pdf/Language_vitality_and_endangerment_EN.pdf (pregledano 6.9.2017.)

UNESCO. *UNESCO Atlas of the World's Languages in Danger*.

<http://www.unesco.org/languages-atlas/> (pregledano 21.9.2017.)

Znanstveni institut Gradišćanskih Hrvatov. *Djelovanje Instituta*.

<http://www.zigh.at/index.php?id=3> (pregledano 22.9.2017.)

Znanstveni institut Gradišćanskih Hrvatov. *Jezična komisija*.

<http://www.zigh.at/index.php?id=107&L=1%E9s> (pregledano 22.9.2017.)

Jezični priručnici

Helbig, Gerhard i Buscha, Joachim (2001.). Deutsche Grammatik: Ein Handbuch für den Ausländerrunterricht. Berlin. München: Langenscheidt KG

Sučić, Ivo i dr. (2003.). Gramatika gradišćanskohrvatskoga jezika. Matrštof. Željezno: Znanstveni Institut Gradišćanskih Hrvata

Korpusi

Televizija:

Dobar dan Hrvati. ORF. ORF 2 Burgenland, Željezno. 9. travnja 2017. Televizija.

Dobar dan Hrvati. ORF. ORF 2 Burgenland, Željezno. 16. travnja 2017. Televizija.

Dobar dan Hrvati. ORF. ORF 2 Burgenland, Željezno. 23. travnja 2017. Televizija.

Dobar dan Hrvati. ORF. ORF 2 Burgenland, Željezno. 30. travnja 2017. Televizija.

Dobar dan Hrvati. ORF. ORF 2 Burgenland, Željezno. 7. svibnja 2017. Televizija.

Dobar dan Hrvati. ORF. ORF 2 Burgenland, Željezno. 14. svibnja 2017. Televizija.

Dobar dan Hrvati. ORF. ORF 2 Burgenland, Željezno. 21. svibnja 2017. Televizija.

Novine i časopisi:

Glasilo 2017/1.

Hrvatske novine: 5.4.2017., 6.4.2017., 13.4.2017., 14.4.2017., 20.4.2017., 21.4.2017., 27.4.2017., 28.4.2017., 3.5.2017., 4.5.2017., 10.5.2017., 11.5.2017., 12.5.2017., 18.5.2017.